

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Kaidi Vabrit

**VANGLAST VABANENUTE HINNANG VANGLATES
LÄBIVIIDAVATELE TAASÜHISKONNASTAVATELE
TEGEVUSTELE**

Lõputöö

Juhendaja: Monika Kumm, PhD

Kaasjuhendaja: Merike Tartu, MA

Pärnu 2020

Soovitan suunata kaitsmisele

Monika Kumm

/digiallkirjastatud/

Merike Tartu

/digiallkirjastatud)

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Anu Aunapuu

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Kaidi Vabrit

/digiallkirjastatud/

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade vanglates läbiviidavatest taasühiskonnastavatest tegevustest...6	
1.1. Kriminaalset käitumist mõjutavad tegurid	6
1.2. Vanglates läbi viidavad taasühiskonnastavad tegevused Suurbritannias ja Põhjamaades.....	10
1.3. Vanglates läbiviidavad taasühiskonnastavad tegevused Eestis.....	14
2. Empiiriline osa	19
2.1. Uurimismeetod, valim ja läbiviimine.....	19
2.2. Intervjuud Tartu ja Tallinna vangla ametnikega	22
2.3. Intervjuud vanglast vabanenutega	24
2.3.1. Vanglast vabanemine ning suhted vanglatöötajatega	24
2.3.2. Tagasiside vanglas läbitud tegevustele	27
2.3.3. Soovitused taasühiskonnastavate tegevuste tõhustamiseks	29
2.4. Arutelu ja järeldused	32
Kokkuvõte.....	36
Viidatud allikad.....	38
Lisad.....	43
Lisa 1. Vangla ametnike intervjuu kava.....	43
Lisa 2. Vanglast vabanenute intervjuu kava	44
Lisa 3. Küsitletud vanglast vabanenute andmed	45
Summary	46

SISSEJUHATUS

Vanglad teevad tööd selle nimel, et vangid taasühiskonnastada. Õiguskuulekat käitumist võivad takistada nii inimese isiklikud kui ka sotsiaalsed probleemid. Vangide isiklike, majanduslike ja õiguslike probleeme aitab lahendada sotsiaalne rehabilitatsioon, läbi mille peaks saama vang abi positiivsete suhete loomisel ja toimetulekuvõime suurendamisel. Vangide taasühiskonnastamiseks viiakse vanglates läbi nii individuaalseid nõustamisi kui rühmatöid ja sotsiaalprogramme, korraldatakse õpet ja võimaldatakse töötada. (Savitš, Luts, & Vaks, 2016, lk 9) Samas püsib retsidiivsuse tase suhteliselt muutumatuna ning 40% vanglast vabanenuid jõuab kolme aasta jooksul tagasi vanglamüüride vahele (Ahven, 2019, lk 4). Üheks põhjuseks võib olla kinnipeetava, kui isiksuse mittetunnistamine ja vanglasüsteemi toimimine mitte resotsialiseeriva eesmärgiga asutusena, vaid karistust täideviiva üksusena (Eelmaa, 2018).

Leideni rakendusülikooli ja justiitsministeeriumi koostöös viidi läbi kliimauuring Viru ja Tartu vanglas. Viimases soovitatakse suurendada suhtlust vangide ja vanglatöötajate vahel, samuti tuleks suurendada vangide usaldust vanglapersonali. Koos kinnipeetavatega tuleks üle vaadata vangla reeglistik ja motivatsioonisüsteemid. (Sööt, 2019, lk 22) Tuginedes eelnevale on hetkeolukorras probleemiks kinnipeetavate arvamuse vähene arvestamine vanglaelu korraldamisel.

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada, kuidas vanglast vabanenute arvates Eesti vanglates pakutavad taasühiskonnastavad tegevused mõjutavad vanglast vabanenute toimetulekut ja teha ettepanekuid vanglatele seal läbiviidavate taasühiskonnastavate tegevuste tõhustamiseks.

Uurimisküsimused:

- Millised taasühiskonnastavad tegevused aitavad vanglast vabanenutel probleemidega toime tulla?

- Kuidas muuta taasühiskonnastavaid tegevusi tõhusamaks, et need toetaks rohkem vanglast vabanenute toimetulekut?

Uurimisülesanded:

- anda ülevaade vanglates pakutavatest taasühiskonnastavatest tegevustest ja nende eesmärkidest ning vanglast vabanejate igapäevast toimetulekut raskendavatest probleemidest;
- kavandada ja viia läbi uuring vanglast vabanenutega ning erinevate Eesti vanglate ametnikega, et selgitada välja, millised taasühiskonnastavad tegevused aitavad vanglast vabanenutel probleemidega toime tulla;
- analüüsida uuringu tulemusi ja teha ettepanekuid vanglates läbiviidavate taasühiskonnastavate tegevuste tõhustamiseks.

Lõputöö teoreetilises osas antakse ülevaade kinnipeetavate taasühiskonnastamist takistavatest teguritest vanglast vabanedes ja kriminaalset käitumist soodustavatest aspektidest vabaneja elus. Lisaks antakse ülevaade mujal maailmas vanglates läbiviidavatest tegevustest, mille eesmärgiks on parandada vabaneja sotsiaalseid oskuseid ja vähendada retsidiivsust. Peatüki lõpus antakse ülevaade Eesti vanglates läbiviidavatest tegevustest ja nende eesmärkidest. Lõputöö empiirilises osas uuritakse vanglast vabanenute hinnanguid neile vanglas pakutud tegevuste efektiivsusele ja tehakse ettepanekuid tegevuste tõhustamiseks. Uurimuses intervjueritakse vanglast vabanenuid ja vangla ametnikke Eesti erinevatest vanglatest.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE VANGLATES LÄBIVIIDAVATEST TAASÜHISKONNASTAVATEST TEGEVUSTEST

1.1. Kriminaalset käitumist mõjutavad tegurid

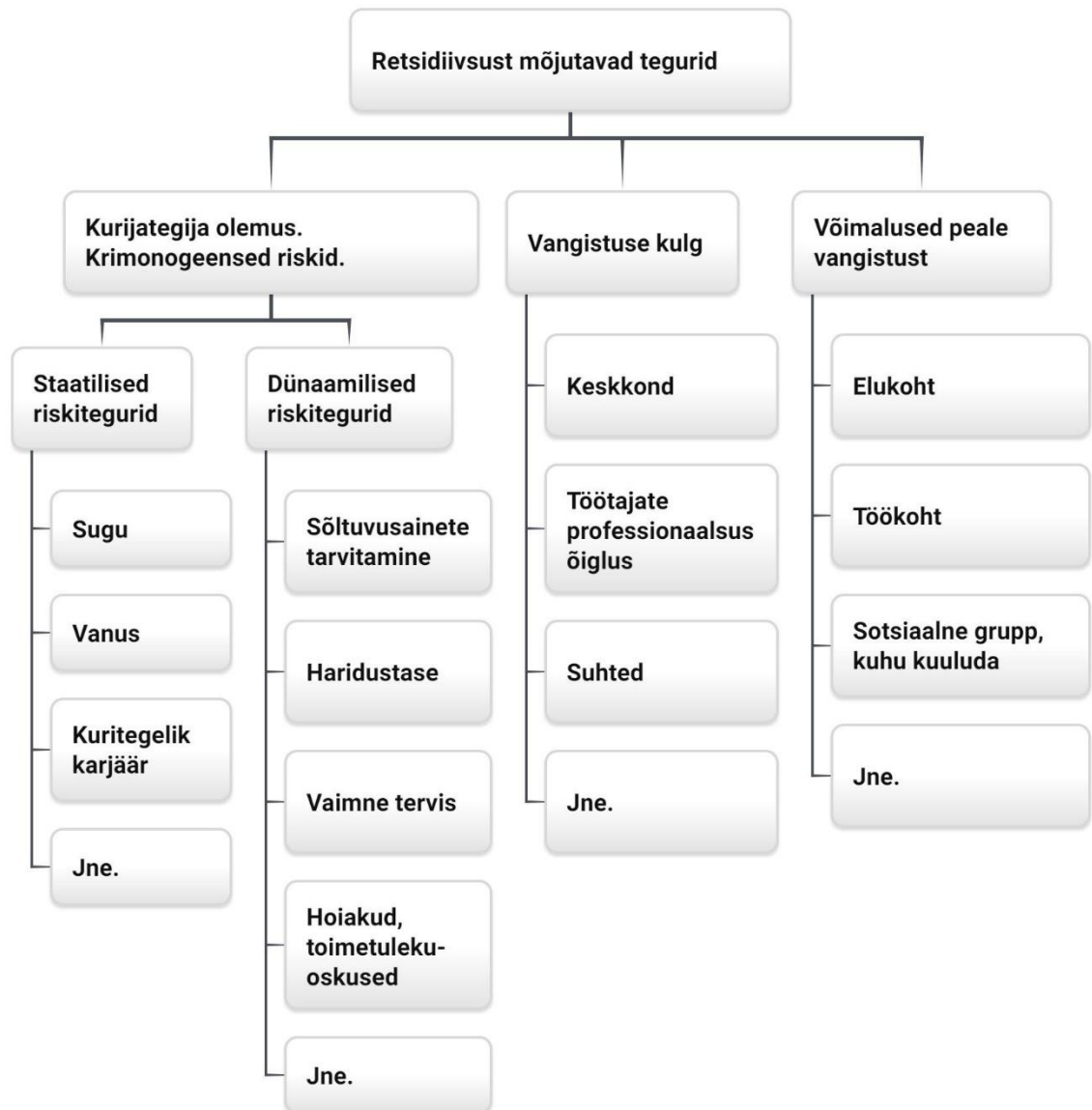
Kuigi iga kurjategija on eraldiseisev isiksus ja teda kuritegevuseni viinud sündmused on erinevad, saab siiski välja tuua tegurid, mis tunduvad kuritegelikku käitumist soodustavat. Kurjategijate seas esineb keskmisest rohkem narkootiliste ainete kuritarvitamist, pereprobleeme, töötust ja majanduslikku toimetulematust, kodutust, vaimse tervise häireid ning kriminaalseid hoiakuid. (Ministry of Justice, 2014, lk 4)

Kuritegeliku käitumise riskitegurid jagunevad staatilisteks ja dünaamilisteks. Staatilised ehk muutumatud tegurid on sugu, vanus ja kriminaalne minevik. Kriminaalne minevik on üks tugevamaid retsidiivsusrisiki suurendavatest teguritest. Dünaamilisi kriminogeenseid vajadusi on võimalik muuta ja mõjutada ning need on seotud inimeste käitumise, hoiakute, suhete ja eluoluga. (*Ibid.*, lk 4–5)

Retsidiivsust mõjutab ka karistuse täideviimise keskkond ja vanglaametnike suhtumine. Taasühiskonnastamisel on oluline, et kinnipeetav tunneks end vanglas turvaliselt ja tekiks usaldus ametnike ja õigussüsteemi vastu. Vangide heaolu ja arenguvõimalused, vanglates valitsevad head suhted ning erapooletu ja austav suhtumine vähendavad vabanenute poolt toime pandud korduvkuritegevuste arvu. (Turu-uuringute AS, 2018, lk 8–9)

Üks peamisi tegureid retsidiivsuse vähendamisel ja vabanemisejärgse normaalse elu alustamisel on elukoha olemasolu. Elukoha olemasolu tekitab inimesele kindlust ning tal on rohkem võimalusi, et pühenduda töökoha leidmisele ja edasise elu planeerimisele. (Solodov, 2016, lk 25)

Joonisele 1 on autor koondanud erinevad retsidiivsust mõjutavad tegurid. Kurjategija kuritegeliku elu põhjuseid võib otsida keskkonnast, kust ta pärineb ja isiksuseomadustest (Ministry of Justice, 2014, lk 4). Tema kuritegelikku karjääri mõjutavad aga ka elukorraldus ja tegevused vanglas karistust kandes (Turu-uuringute AS, 2018, lk 8–9) ning võimalused uue elu alustamisel pärast vanglast vabanemist (Shinkfield & Graffam, 2009, lk 40).

Joonis 1. Retsidiivsust mõjutavad tegurid. Allikad: Ministry of Justice, 2014, lk 4; Shinkfield & Graffam, 2009, lk 40; Turu-uuringute AS, 2018, lk 8–9

Eestis 2017. aastal läbi viidud retsidiivsuuringu järgi on kõige suurem retsidiivsusust soodustav tegur narkootikumide kuritarvitamine. Teised retsidiivsusuga tugevamini seotud tegurid olid kuriteo liik, vabanemise alus, vanus ja haridus. Kinnipidamisasutustesse, politsei arestimajadesse ja vanglatesse, sattus aastal 2016 uuesti tagasi 17% vabanenutest. (Ahven, Roots, & Sööt, 2018, lk 21, 39)

Kuriteoliigi järgi võib kõige retsidiivsemaks lugeda varavastaste kuritegude toimepanijaid. Neile järgnevad narkokuritegude eest karistatud isikud. Kõige madalama retsidiivsusuga on isikuvastaste kuritegude eest karistatud. Karistusaja pikkusest lähtuvalt on lühemaajaliste karistustega kurjategijate retsidiivsus suurem võrreldes pikema karistusajaga kinnipeetavatega. Üks põhjustest on kindlasti erinevatele kuritegudele rakendatavad erinevad karistumäärad (varavastaste kuritegude toimepanijatele määratud karistused on lühikesed, kuid retsidiivsus suur), kuid teisalt võib selle näitaja põhjuseid otsida ka vangistusaegsete tegevuste erinevustest. Pikemaajaliste vangistustega kurjategijatel on oluliselt rohkem võimalusi osaleda erinevates programmides, õppes ja muudes vanglas pakutavates sekkumistes. (Sööt, 2019, lk 8, 17–18)

Aastal 2016 Justiitsministeeriumi poolt tellitud uuringu „Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis“ järgi on narkootikume tarvitanud vähemalt 61% vangidest, kellest 30% on mõnest aineist tugevas sõltuvuses. See statistika näitab, et narkootikumide tarvitajaid on õigusrikkujate seas väga palju ning see mõjutab ka kogu ühiskonda. Uimastite saamiseks pannakse toime erinevaid kuritegusid, sh varguseid, eesmärgiga saada raha narkootikumide ostuks. (Tamm *et al.*, 2016, lk 10)

Noortel vanglast vabanenutel on suurem tõenäosus uuesti vanglasse sattuda, kui vanematel. Alaealistest kinnipidamisasutuses viibinutest 80% satuvad aasta vältel uuesti ülekuulamisele. Mida vanem on inimene, seda väiksema tõenäosusega satub ta uuesti kinnipidamisasutusse. Küll aga näitab statistika, et mida vanem on inimene seda tõenäolisem on, et ta paneb toime sama liiki kuriteo. (Ahven *et al.*, 2018, lk 26)

Võrreldes kahe aasta jooksul vanglast vabanenute haridustaset retsidiivsusuga, siis põhiharidusega vabanejate retsidiivsus on kõige kõrgem ning kõrgharidusega inimeste retsidiivsus on kõige väiksem (Ahven *et al.*, 2018, lk 25). Mida rohkem suudab inimene vangistuse ajal haridust omandada, seda suurema tõenäosusega saab ta peale vabanemist

tööle. Kõrgema haridusega vabanenul on lihtsam sulanduda ka ühiskonda. (Nally, Lockwood, Ho, & Knutson, 2016, lk 30)

Shinkfield ja Graffam (2009) jagavad tegurid, mis mõjutavad kinnipeetava uuesti ühiskonda sulandumist, kolmeks. Esimeseks teguriks on inimese olemus ja tervis, nii füüsiline kui ka vaimne. Selle teguri alla kuuluvad inimese haritus, haridus, oskused, halvad elukombed, emotsionaalne vastupidavus jne. Teiseks teguriks on toimetulekutingimused, kuhu kuulub materiaalne toimetulek, eluaseme olemasolu, töökoht jne. Kolmandaks mõjutab toimetulekut väljastpoolt saadav tugi, mille all mõeldakse erinevaid tugiteenuseid, seadusandlust ja ka ühiskonna poolt saadavat tuge. (Shinkfield & Graffam, 2009, lk 40)

Inglismaal tehtud uurimuse järgi tunnevad vangid muret selles osas, kuidas nende elu vabanedes kujuneb. Nad tunnevad, et on vabanemiseks ettevalmistamata, nii emotsionaalselt kui ka materiaalselt. Vangistuse ajal mõeldakse sellele, kuidas leida omale kodu, kuidas saada toitu ja kas leitakse omale töökoht. Selline muretsemine võib inimeses tekitada stressi. Paljudel vabanejatel pole jätkusuutlikuks eluks olevaid tingimusi väljaspool vanglat ning seetõttu võib eelnevalt tekkinud stressi kaasmõjul kahjustada saada ka füüsiline tervis. Vabanenud võivad madalate elutingimuste ja puuduva töökoha tõttu hakata uuesti vanglale eelnenud eluviisi harrastama. (Woodall, Dixey, & South, 2013, lk 195)

Tööl käies veedab vanglast vabanenu enamuse oma ajast kogukonnas ilma kuritegevuslike eesmärkideta. Samuti saavad teda ümbritsevad inimesed töö juures anda talle motivatsiooni elu ilma kuritegevuseta jätkata. Tööl käimine võib olla suureks motivaatoriks õiguskuuleka elu elamisel, kuid see motivatsioon võib ajapikku langeda, siinkohal on oluline, et vabanenut ümbritsevad lähedased ja abistajad oleksid talle toeks. (Tripodi, Kim, & Bender, 2010, lk 718–719)

Tihti peale otsivad vanglast vabanenud abi lähedastelt. Neilt otsitakse abi, et vanglast vabanedes oleks koht, kuhu elama minna ning kelle abiga oleksid esmavajadused täidetud. Lähedaste ja abi puudumine võib vanglast vabanenu panna raskesse olukorda, kus oodatakse abi riigilt. (Western, Braga, Davis, & Sirois, 2015, lk 1540)

Kuulumine seadusekuulekasse sotsiaalsesse gruppi aitab hoiduda edasistest kuritegudest. Seadusekuuleka elu alustamisel on oluline tunda end kogukonnas aktsepteerituna ja omada toetust inimeste poolt, kelle hoiakud ei ole kriminaalsed. Lisaks perele ja sõpradele, võivad taolist toetust pakkuda ka erinevad abistavad organisatsioonid, usuühendused jne. (Ministry of Justice, 2014, lk 8)

Nii nagu tavainimestel, nii mõjutavad ka kurjategijate käitumist mitmed erinevad tegurid. Osalt tulenevad tegurid kurjategijast endast, osalt keskkonnast. Saamaks hinnangut kurjategija vajadustest, kuritegelikku käitumist mõjutavatest teguritest ja ohust ühiskonnale, on vaja kõiki eelpoolnimetatud riskitegureid käsitleda komplekselt.

1.2. Vanglates läbi viidavad taasühiskonnastavad tegevused Suurbritannias ja Põhjamaades

Ettevalmistusi vanglast vabanemiseks hakatakse tegema juba kinnipeetava saabumisel vanglasse. Suurbritannias on kohustuslik viia läbi riskihindamine ja koostada tegevuskava vangistuse ajaks vangistuse esimese kaheksa nädala jooksul. Riskihindamine ja tegevuskava vaadatakse üle vähemalt iga-aastaselt. Riskihindamises analüüsitakse kinnipeetavat puudutavaid tegureid, mis võivad aidata kaasa kuritegeliku elustiili jätkamisele: eluaseme olemasolu, haridustase ja töökogemus, majanduslik toimetulek, elustiil ja suhted, sõltuvused, emotsionaalne rahulolu ja hoiakud, terviseprobleemid. Eraldi pööratakse suurt rõhku tõsise kahju tekitamise riski hindamisele. Tõsist kahju tekitamise riski defineeritakse kui riski mis on elu ohustav ja/või traumaatiline ja millest taastumine, nii füüsiline kui psühholoogiline, on raske või võimatu. Hinnatakse ohu suurust kahju tekitamiseks iseendale, kaasvangidele, personalile, lastele, tuttavatele, ühiskonnale. Riskitase võib olla madal, keskmine, kõrge või väga kõrge. Eriti oluline on sekkumiste valik ja vangistuse plaani tegemine kõrge ja väga kõrge riskihindega vangidele. (Prison Service Order, 2005, lk 13, 41–47)

Suurbritannia riskihindamissüsteem OASys (*The Offender Assessment System*) on seotud ja kohandatud tõendus põhiste sekkumismeetodite andmebaasiga „What Works“. Sekkumiseks sobivad meetodid on kergesti leitavad riskihindamise tulemustele tuginedes. Et kasutatavad meetodid oleksid vastuvõetavad ja tulemuslikud, seotakse need

kinnipeetava tugevustega. Seega on oluline riskide ja ohtude kõrval pöörata tähelepanu ka kinnipeetava tugevuste hindamisele. (Moore & Howard, 2015, lk 292)

„What Works“ võrgustikus on kümme iseseisvat üksust, mille eesmärgiks on parandada avalike teenuste kvaliteeti kogudes tõendeid erinevate meetodite tõhususe kohta ning neid levitades. Andmebaasid on vabad kasutamiseks ning on osutunud väga populaarseks. Otsustajad ja poliitikud saavad sealsetest ülevaadetest ning kajastatud uuringutest tuge otsustamisel. Kuritegude ennetamisele suunatud meetodite ja sekkumiste andmebaasi haldav keskus asub Suurbritannia Politseikolledži juures. (What Works Network, 2018, lk 9–11)

Soomes tehakse samuti kõigile kinnipeetavatele struktureeritud riskihindamine ja sellele tuginedes tegevuskava. Kinnipeetavad on kohustatud töötama või osalema muudes tegevustes. Nad võivad saada ka loa oma õpingute jätkamiseks, kas siis vanglas sees või väljaspool. Samuti on võimalus kanda osaliselt vanglakaristus väljaspool vanglat sõltlaste rehabilitatsiooni asutuses. Töötamine vanglas võib täita mitut eesmärki, see on suunatud kas olemasolevate oskuste säilitamisele või uute oskuste omandamisele. Teatud tingimustel on kinnipeetavatel võimalik töötada väljaspool vanglat või jätkata oma töö ja tegevust vanglas füüsilisest isikust ettevõtjana. Oma töö eest on kõigile ette nähtud tööle vastav tasu. Paraku on võimalus töötamiseks vaevalt pooltel kinnipeetavatel. (Lappi-Seppälä, 2009, lk 344–345)

Koostöös haridusasutustega on vanglates välja töötatud erinevad võimalused haridustee jätkamiseks või kutseoskuste omandamiseks ja täiendamiseks. Kinnipeetavatel on võimalused osaleda õpingutes ka väljaspool vanglat, samuti õpipoisiõppes. Kuna enamus kinnipeetavatel on sõltuvusprobleemid, siis on sõltuvusest vabanemisele suunatud rehabilitatsiooniprogrammid vangla tegevuste üks olulisemaid osasid. Programmid ja tegevused põhinevad enamuses kognitiiv-käitumuslikul teraapial. Kinnipeetavad, kellel on eriti suured sõltuvusprobleemid või puuduvad toimetulekuoskused, on võimalik teatud ajaks paigutada väljaspool vanglat tegutsevatesse rehabilitatsiooniasutustesse. Mitmetes vanglates on kasutusel ka kognitiivsete oskuste treeningud et parandada kinnipeetavate sotsiaalseid oskuseid. Vanglates korraldatakse ka grupitöid, mis on suunatud igapäevaelus vajalike suhtlusoskuste omandamisele, pereprogramme ja muid tegevusi, mille eesmärk on valmistada kinnipeetavat ette vabanemiseks. Kinnipeetavatel on õigus

pidada kirjavahetust, teha telefonikõnesid, võtta vastu külalisi ja käia teatud tingimustel vanglast väljas. (Lappi-Seppälä, 2009, lk 344–345)

Rootsis on kinnipeetavatel kohustus osaleda erinevates tegevustes tööpäevadel kuus tundi päevas. Vanglates pakutakse viite erinevat laadi tegevusi: töö, teenistus vanglas, haridus, teraapiaprogrammid ja muu struktureeritud tegevus. Kinnipeetavatele makstakse tegevustes osalemise eest tasu 13 SEK/tund. (Kindgren & Littmann, 2015, lk 5–6)

Rootsis on meessoost kinnipeetavatel, kellele on määratud vähemalt nelja aastane vanglakaristus, võimalik osaleda ainulaadses teraapias. Kinnipeetavad, kes soovivad tegeleda iseendaga ja leida ennast läbi vaikuse ning mõtiskluste, saavad seda teha Kumla vanglas spetsiaalse väljaõppe saanud juhendajate käe all. Programm ei ole kristliku suunitlusega ja seda on võimalik läbida nii lühi- kui pikaajalisena ja pärast programmi läbimist on vabade kohtade olemasolul võimalik taotleda kohta Skänninge vanglas, kus on kinnipeetavatel eraldi sektsioonis sarnastel tingimustel võimalus oma vangistust jätkata. (Alm & Roxell, 2019, lk 194–195)

Norra vanglate töös lähtutakse normaalsuse printsiibist, mille kohaselt on karistuseks juba vabaduse piiramine, ühtki teist õigust pole karistusallustelt ära võetud ja neil on samad õigused, mis ükskõik millisel teisel Norra kodanikul. Kedagi ei tohi kohelda rangemalt, kui on ühiskonna turvalisuse tagamiseks hädavajalik ja elu vanglas peab olema nii sarnane, kui võimalik eluga väljaspool vanglat. (Berger, 2016, lk 4)

Normaalsusprintsiip ei ole ainult füüsilise keskkonna kohandamine võimalikult sarnaseks eluga väljaspool vanglat. Normaalsusprintsiibi edukaks rakendamiseks on oluline, et vanglaelu juhtimine on selgelt vangla administratsiooni käes, et puudub vägivald kinnipeetavate ja ametnike vahel ning suhted on võimalikult usalduslikud. Vanglaametnikud peaksid mõjuma motiveerivalt ning toetavalt. (Tüllinen, 2016, lk 6)

Ka Norras on kohustus osaleda karistuse kandmise ajal tegevustes, kohustuslik on see küll ainult kriminaalkurjategijatele, ülejäänutele on osalemine vabatahtlik. Tegevused võivad olla töö, treening, programm või mõni muu meede. Kedagi ei sunnita programmides või treeningul osalema vastu tema enda tahtmist, need, kes ei soovi osaleda

mingis muus meetmes, suunatakse tööle. Tegevustes osalemise eest on ette nähtud päevatasu. (Regulations relating to the Execution of Sentences, 2002)

Norras pööratakse juba vanglaid ehitades palju tähelepanu sellele, et inimesed tunneksid end vangistuses hästi ja turvaliselt. Kinnipeetavatele tagatakse võimalus olla üksinda kambris, ruumidel on ukсед ja akendel puuduvad trellid. Vanglaametnikud läbivad pikaajalise õppe, et osata suhelda kinnipeetavatega ning valvurid ei täida mitte ainult valvuri ja korrapidaja kohustusi, vaid on kinnipeetavatele ühtlasi ka tugiisiku ja sõbra eest. Norra vanglad ei ole suunitletud kinnipeetavaid karistama, vaid neid rehabiliteerima ja õpetama kuidas teha ühiskonnale sobivaid valikuid. (Berger, 2016, lk 9–10, 30)

Taani vanglates on kohustus olla hõivatud 37 tundi nädalas. Tegevusi, mida loetakse hõiveks on mitmeid: töötamine, teraapiaprogrammid, hariduse omandamine. Hõivatust tasustatakse ja haigestumise korral makstakse haigusrahad. Riiklike vanglate kinnipeetavad käivad ise vangla kaupluses toidukaupa ostmas, valmistavad toidu ning pesevad nõud, koristavad ja pesevad ise oma pesu. Kohalikes vanglates tuuakse kinnipeetavatele külmutatud toit, mille nad ise soojendavad. (Danish Prison and Probation Service, 2012, lk 9)

Kõigile kinnipeetavatele, kes kannavad üle nelja kuu pikkust karistust, koostatakse individuaalne tegevuskava. Taani vanglates pakutakse üle 50 programmi, mis on suunatud erinevate riskide maandamisele: narkootikumide tarvitamine, alkoholism, vihajuhtimine, seksuoloogiline ravi, kognitiivne teraapia jne. (*Ibid.*, lk 9)

Taani vanglate töötajad lähtuvad oma igapäevases töös ja tegevuses kuuest üksteist toetavast ja täiendavast põhimõttest. Nendeks on normaliseerimine, avatus, vastutustunde kasvatamine, turvalisus, võimalikult vähene sekkumine ja ressursside optimaalne kasutus. Normaliseerimise printsiip eeldab, et keskkond vanglas peab olema nii sarnane elule väljaspool vanglat, kui võimalik ja suhtlus ning ühendus lähedaste ja koduse keskkonnaga peab säilima. Avatuse põhimõttele tuginedes paigutatakse kinnipeetavad nii väheste piirangutega vanglatesse, kui on ühiskonnale turvalisuse tagamiseks hädavajalik. Kinnipeetavatelt oodatakse osalemist oma vangistuse aegse elu korraldamises, neid kaasatakse otsustustesse ja neid suunatakse endi eest hoolitsema. Vanglatöötajatele on delegeeritud võimalikult palju otsustusõigust, et soodustada nende head kontakti

kinnipeetavatega ning initsiatiivi vanglaelu korraldamisel. (Ministry of Justice Department of Prisons and Probation, 1994, lk 16–22)

Vangistuse eesmärgiks on muuta kurjategija õiguskuulekaks kodanikuks. Meetodeid, mida selleks kasutada, on mitmeid. Juba ainuüksi Põhja-Euroopast leiab üksteisest oluliselt erinevaid praktikaid. Kui Suurbritannias keskendutakse määratud karistuse täideviimisele, siis nn põhjamaade suund on liberaalsem ja keskendub kurjategija õpetamisele ja kaasamisele.

1.3. Vanglates läbiviidavad taasühiskonnastavad tegevused Eestis

Eestis reguleerib vangistuse täideviimist vangistusseadus. Vangistusseaduse § 6 järgi on riigi eesmärk kurjategijate vangistamisel tagada õiguskorda, samavõrd oluline vangistuse eesmärk on aga ka kinnipeetava õiguskuulekale käitumisele suunamine (Vangistusseadus, 2000).

Vangistuse edukaks läbimiseks koostatakse igale kinnipeetavale individuaalne täitmiskava, kus määruse „Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend“ (2008) § 1 järgi on kirjeldatud kriminogeenseid riske, nende maandamiseks vajalikke tegevusi ja tegevuste ajakava. Sama määruse § 2 järgi tehakse kahe nädala jooksul peale süüdimõistvat otsust kinnipeetavale riskihindamine, mille alusel koostatakse täitmiskava. Täitmiskava koostatakse eelnimetatud määruse § 4 järgi kogu vangistuse ajaks, kuid vaadatakse üle ja vajadusel kohandatakse iga aastaselt. Täitmiskavaga taotletakse kinnipeetava maksimaalset hõivatust vangistuse ajaks ning see on suunatud eelkõige ohtlikkuse ja kuriteo korduvuse riski vähendamisele. (Kinnipeetava individuaalse..., 2008)

Eestis kasutatakse riskide hindamisel Suurbritanniast pärinevat Eesti oludesse kohandatud tõenduspõhist metoodikat. Riskihindamisega määratletakse kohtlemistase ning sellega arvestatakse kinnipeetava paigutamisel vanglasse. (Paap, 2016, lk 12)

Vastavalt määruse „Täitmisplaan“ (2008) § 5 järgi arvestatakse kinnipeetavate vanglasse paigutamisel nende elukohta, kuid ka muid asjaolusid. Näiteks paigutatakse tugevdatud

järeelvalvet vajavad kinnipeetavad Viru Vanglasse. Samuti on Viru Vanglas võimalused noortele kinnipeetavatele, riigivastaste kuritegude eest karistatutele ja välismaalastest kinnipeetavatele. Seksuaalkurjategijatele ja sõltuvusprobleemidega kinnipeetavate osakonnad asuvad Tartu Vanglas, naissoost kinnipeetavad paigutatakse Tallinna Vanglasse. (Täitmisplaan, 2008)

Vanglas tehtava riskihindamisega hinnatakse riske kolmes erinevas valdkonnas: kriminaalne käitumine, sotsiaal-majanduslik olukord ja ohtlikkus. Riskihindamine annab isikust ülevaate, milliste probleemidega peab tegelema, et korduvkuritegusid ja kriminaalset käitumist vähendada. Individuaalse täitmiskava koostamine on üles ehitatud kohtlemismudeli järgi, milles on neli kohtlemisrühma. Riskihindamisest saadud tulemuste järgi jagatakse kinnipeetavad vähese, keskmise, suure ja väga suure kohtlemisvajadusega süüdimõistetuteks. Mida suuremad on süüdimõistetu kriminogeensed riskid, seda suurem on nende kohtlemisvajadus ning seda rohkem pööratakse neile ka tähelepanu. (Kikas *et al.*, 2015, lk 49–53)

Kriminogeensetest riskidest lähtuvalt koostatakse individuaalne täitmiskava, milles planeeritakse Vangistusseaduse § 16 järgi võimalikult individuaalseid eripärasid arvestavalt igale kinnipeetavale edukaks taasühiskonnastamiseks vajalikud tegevused. Vangistusseaduse § 34 kuni § 36 järgi on vanglates võimalused riigikeele õppimiseks, haridustee jätkamiseks, kutse omandamiseks ja tööpraktika sooritamiseks. Kõigil kinnipeetavatel on Vangistusseaduse § 37 ja § 43 järgi kohustus töötada ja võimalus saada selle eest väikest tasu – vähemalt 10% Vabariigi Valitsuse poolt kehtestatud töötasu alammäärast. (Vangistusseadus, 2000)

Kuigi uuringute järgi on kõige tõhusam sekkumisviis individuaalne nõustamine, siis paraku on see liigselt ressursimahukas. Alternatiivina on Eesti vanglates kasutusel mitmeid erinevaid sotsiaalprogramme vastavalt riskidele, mida nendega maandada püütakse. Programmide raames õpetatakse kinnipeetavatele sotsiaalseid oskuseid, oma emotsioonide kontrolli all hoidmist, aidatakse vabanemisel sõltuvustest jne. Kõiki programme viivad läbi vastava väljaõppe saanud töötajad – psühholoogid, sotsiaaltöötajad, inspektor-kontaktisikud. (Savitš *et al.*, 2016, lk 9)

Viha juhtimise programm on mõeldud neile, kellel on emotsioonide kontrollimisega raskusi, programmi eesmärk on osalejatele õpetada viha vaos hoidma, nii et see tema üle võimu ei võtaks. 2009. aastal tehtud uuringus tuleb välja, et programmis osalenud kinnipeetavad hindavad programmi kasulikult. Kinnipeetavad õppisid olukordadele rahulikumalt reageerima ning suudavad raskeid olukordi teadlikumalt lahendada. (Rohtmaa, 2009, lk 28)

Agressiivsuse asendamise treening on mõeldud kinnipeetavatele, kelle sotsiaalsed oskused on kesised, kes on vägivaldsed ja madala moraalse mõtlemise tasemega. Programmi eesmärk on õpetada osalejatele oma agressiivsusest arusaama ning asendada seda muude käitumisviisidega. 2010. aastal uuriti vanglate sotsiaaltöötajatelt ja psühholoogidelt programmi „Agressiivsuse asendamise treening“ tõhusust. Uuringus leiti, et selle programmi pikaajalisuse tõttu on see kinnipeetavatele kasulik, kuna uued teadmised jõuavad kinnistuda ning osalejate käitumine muutub läbimõeldumaks ja rahulikumaks. (Žigun, 2010, lk 18, 38)

Sotsiaalsete oskuste treeningu eesmärgiks on aidata kinnipeetavatel oma sotsiaalseid oskuseid parandada, et toimetulek vabaduses oleks parem. Programmi käigus õpitakse juurde vajalikke igapäevaseid oskuseid inimestega suhtlemiseks ning laiendatakse silmaringi. (Ojassalu, 2010, lk 23)

Pere- ja paarisuhte vägivalda vähendamise programmi sihtrühmaks on põhiliselt mehed, kes on elukaaslase või muu pereliikme vastu kasutanud vägivalda. Programmi eesmärgiks on meeste hoiakute muutmine, pannes neid nägema probleemseid kohti oma käitumises ning seda, kuidas selline käitumine tema lähedastele mõjub. Seeläbi suureneb nii programmis osaleja, kui ka tema lähedaste elukvaliteet ja turvalisus. Enamasti on programmi hinnatud selle läbijate poolt positiivseks, sest programmi ajal ja peale seda ei ole osalejad paarisuhtes vägivalda kasutanud. (Tartu Ülikool, 2014, lk 2–3, 7)

Eluviisitreening on mõeldud sõltlastele, kes tarvitavad sõltuvust tekitavaid aineid ja/või mängivad hasartmänge. Programmi suurim eesmärk on täielik sõltuvusest vabanemine ning vähim eesmärk on saada sõltuvuse üle kontroll. 2008. aastal Viru vangla kinnipeetavate seas tehtud uuringus leidsid enamus eluviisi programmis osalenud kinnipeetavaid, et programm on oluline. Vastajad leidsid, et tänu programmile on nende

mõtlemine muutunud ning nad on saanud juurde uusi teadmisi, mis vabanedes aitavad sõltuvusainetest hoidumisele kaasa. (Tohver, 2009, lk 24, 48)

Programm „EQUIP“ on mõeldud noortele ja aitab välja töötada individuaalse arenguplaani. Programmis õpetatakse noori käituma vastutusrikkamalt ja toetatakse noorte sotsiaalsete oskuste ja moraalide arendamist. Programmi läbinu oskab ratsionaalsemalt mõelda ning valdab mõtteid ja olukordi paremini. Samuti muudab programm mõtlemist stabiilsemaks, ennetades sellega vägivallatsemist ning suurendades viisakust ja abivalmidust. (Kimmel, 2007, lk 20–21)

Alates 2015. aastast on Eestis alaealiste õigusrikkujate puhul edukalt rakendatud mitmedimensioonilise pereteraapia (MDFT) programmi. MDFT on sekkumisprogramm tõsiste probleemidega noortele ja nende peredele. Kuue kuu jooksul teeb terapeut lapse ning tema perega väga intensiivset tööd. Programmis kasutatakse ära noorte tugevusi ja pere endi ressursse probleemidega toimetulekuks. (Kraas, 2016, lk 34–35) 2016 alustati MDFT programmi osutamisega vanglas karistust kandvatele noortele ja nende peredele. Eesmärgiks on jõuda olukorda, kus kõigile vanglas viibivatele alaealistele on võimalik pakkuda MDFT programmis osalemist. (Salla, 2016, lk 36)

Seksuaalkurjategijatele viiakse läbi veel täiendav riskihindamine. Riske hinnatakse kahes osas – eraldi hinnatakse staatilisi riske ja muutustele alluvaid riskitegureid. Sekkumiste planeerimisel lähtutakse kombineeritud riskitasemest. Madala riskiga seksuaalkurjategijaid koheldakse kui tavalisi kinnipeetavaid. Mõõduka ja kõrge riskitasemega kinnipeetavad paigutatakse aga spetsiaalsetesse üksustesse ning neile rakendatakse seksuaalkurjategijatele spetsialiseeritud sekkumisi. Karistusaja esimesel aastal läbivad seksuaalkurjategijad programmi „Uus Suund“. Programm põhineb kognitiiv-käitumuslikul teoorial ja selle eesmärk on aidata kinnipeetaval oma tegu tunnistada ja leida üles põhjused, mis ta kuriteoni viisid. Programmi kaasabil peaks isik suutma liikuda õiguskõluka elu poole, muuta oma mõtteviisi ja käitumist. (Paap, 2016, lk 12–14)

Seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniprogramm on mõeldud seksuaalkurjategijatele, kellel on diagnoositud pedofiilia või mõni muu seksuaalsuunitluse häire. Programmi eesmärk on häirete ravimine või kontrolli alla saamine. Programmi raames ravitakse

häiret, mille tõttu on isik toime pannud kuriteo. Psühholoogid ja psühhiaatrid leiavad, et seksuaalkurjategijad vajavad ravi ning ilma ravita vangistus ei muudaks nende käitumist/häiret. (Tammiste, 2016, lk 23–24)

Programmid on kättesaadavamad suurema kohtlemistasemega kinnipeetavatele, sest seal on sekkumisvajadus kõige suurem. Madala kohtlemistasemega kinnipeetavatele puudub vajadus sotsiaalprogramme läbi viia. Olenemata kohtlemisvajadusest on aga kõigil kinnipeetavatel võimalik omandada üld- ja kutseharidust ning õppida riigikeelt. Kõigil kinnipeetavatel lasub ka töötamiskohustus. Need tegevused on vajalikud, et parandada vanglast vabanenute olukorda tööturul ning vähendada võimalust, et peale vanglat on väga raske tööd ja sissetulekut leida. (Savitš *et al.*, 2016, lk 8–9)

Mida rohkem on kinnipeetaval vanglas tegevust, seda kiiremini möödub vanglas veedetav aeg ja seda motiveeritum on vanglast vabaneja. Eesti vanglates nagu kõigis teisteski on eesmärgiks suunata kurjategija õiguskäitumisele. Selle eesmärgiga pakutakse kinnipeetavatele vanglas ka erinevaid tegevusi. Eesti vanglates leitakse tegevus igale kinnipeetavale olenemata kohtlemisastmest.

2. EMPIIRILINE OSA

2.1. Uurimismeetod, valim ja läbiviimine

Lõputöö uuringu osa viidi läbi kvalitatiivse uuringuna, kuna see on otseselt suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ning tõlgenduste mõistmisele. (Laherand, 2008, lk 177) Uurimismeetodina kasutati poolstruktureeritud intervjuud. Uurimismeetodi valikul lähtuti uuritava sihtgrupi eripäradest. Uuring viidi läbi vanglast vabanenute seas. Vanglast vabanenud kurjategijatel on raske tavainimesi usaldada ning võib juhtuda, et nad kalduvad andma vastuseid, mida arvavad, et küsija kuulda tahab. Selleks, et saada vastajatelt võimalikult objektiivseid vastuseid, on vajalik mõningane paindumus küsitluse läbiviimisel, samuti võimalus esitada täpsustavaid küsimusi. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2004, lk 152) peavad poolstruktureeritud intervjuud parimaks meetodiks, mis sihtgrupi eripärasid arvestades ja konteksti silmas pidades annaks parima tulemuse.

Uuringu läbiviimiseks planeeriti kolm eelintervjuud Eesti vanglates sotsiaalteenuste osutamise eest vastutavate töötajatega, et saada ülevaade Eesti vanglates läbi viidavatest taasühiskonnastavatest tegevustest ja vanglate vahelistest erinevustest. Intervjuude eesmärgiks oli koguda teavet erinevates vanglates läbiviidavate taasühiskonnastavate tegevuste kohta kuna vanglati võivad tegevused mõnevõrra erineda. Intervjuudes küsiti ka vangla keskkonna ja seal valitsevate suhete kohta, kuna Põhjamaade vanglate praktika näitab nende aspektide olulisust taasühiskonnastamise edukusel. Samuti paluti ametnikelt arvamust selle kohta millised tegevused on kinnipeetavatele vastuvõetavamad ja mis põhjustel ning oodati ettepanekuid tegevuste tõhustamiseks. Intervjuude kava on esitatud lisa 1. Intervjuude küsimusi oli kokku kaheksa ja need jagunesid kolme blokki:

1. Taasühiskonnastavad tegevused vanglas ja nende tagasiside,
2. Vangla keskkonna mõju läbiviidavatele tegevustele,
3. Puuduvad tegevused ja olemasolevate täiustamine.

Intervjuude läbi viimiseks taotles autor vanglaametnike küsitlemiseks luba Justiitsministeeriumi Vanglate osakonnast. Saades loa vanglate töötajaid küsitleda, saatis autor intervjuerimise soovid 24. märtsil e-kirja teel koos küsimustega Tallinna, Tartu ja Viru vangla töötajatele. Intervjuud viidi läbi e-kirja teel 01. aprillil, enne vanglast vabanenute intervjuerimist. Vastused küsimustele saadi Tallinna ja Tartu vanglast. Viru vanglast ei saadud kirjadele tagasisidet, kirjutati kahele töötajale. Puuduva tagasiside tõttu ei saa töös Viru vangla erinevusi ja sarnasusi seal töötava inimese seisukohalt teiste vanglatega välja tuua.

Seejärel viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud seitsme vanglast vabanenuga. Valimisel kasutati mittetõenäosuslikku mugavusvalimit, intervjueritavad leiti projekti „Tugiteenus vanglast vabanejatele“ osalejate seast. Selleks võttis autor ühendust e-kirja teel projektis osalevate teenuste pakkujatega. Kokku olid nõus vastama seitse vanglast vabanenut. Lähtuvalt lõputöö eesmärgist sooviti intervjuude küsimustega leida vastuseid, kuidas on intervjueritav vabaduses viibides toime tulnud kuritegelikust elust hoidumisega arvestades teda mõjutavaid kriminogeenseid tegureid. Samuti paluti vastajatel hinnata vanglas läbiviidavate tegevuste tõhusust, seal osalejate motivatsiooni ning keskkonna olulisust tuginedes Põhjamaade vanglate positiivsetele praktikatele. Intervjuude läbiviimisel arvestati ka vangla ametnike intervjuerimisel kogutud andmeid. Intervjuu küsimused töötasid peamiselt jututeemat algatavatena ja suunavatena ning autor kasutas ka täiendavaid küsimusi, et vastajaid oma vastuseid analüüsiks. Intervjuu kava on esitatud lisas 2. Intervjuude küsimused jagunesid kolme blokki:

1. Vanglast vabanemine ning suhted vangla töötajatega
2. Tagasiside vanglas läbitud tegevustele
3. Soovitused taasühiskonnastavate tegevuste tõhustamiseks

Järgmistes peatükkides on toodud välja ka tsitaate intervjuudest, igal respondendil on nende eristamiseks oma kood – R1, R2, R3 jne. Intervjueritavate valikul lähtuti järgmisest:

- vangistusaeg vähemalt viis aastat;
- on vabaduses viibinud vähemalt kuus kuud;
- võrdselt intervjueritavaid kolmest Eesti vanglast.

Seoses riigi poolt kehtestatud eriolukorraga (Eriolukorra väljakuulutamine..., 2020) oli raskusi leida etteseadud kriteeriumitele vastavaid respondente. Paljud vastajad ei olnud nõus telefoni teel intervjuud andma ega soovinud eriolukorra tõttu ka kohtuda. Seetõttu sattusid valimisse ka respondendid, kes ei vastanud täielikult kriteeriumitele. Samuti ei õnnestunud saada vastajaid võrdselt kõigist Eesti vanglatest. Ükski respondent ei olnud viimasest vangistusest vabanenud Viru vanglast, kuid mitmed vastajad olid seal viibinud varasemalt.

Vangistusaeg vähemalt viis aastat määratakse esimese astme kuritegude eest (Tammiste, Salla, Tüllinen, & Kruusmaa, 2016, lk 14). Seega kohaldatakse neile vangistatutele ka võimalikult palju taasühiskonnastavaid tegevusi, mida vanglal on pakkuda. Valimisse sattusid ka kaks vanglast vabanenut, kes olid alla viie aastase karistusega. Enamasti olid intervjuueeritavad viibinud oma elu jooksul vanglas korduvalt.

Uuringud nii Eestis kui mujal näitavad, et suhteliselt suurim risk uusi kuritegusid toime panna on esimese aasta, sh eriti esimese poolaasta jooksul pärast vanglast vabanemist (Ahven *et al.*, 2018, lk 14). Valimisse planeeriti võtta vanglast vabanenud, kes on vabaduses viibinud soovitatult vähemalt kuus kuud ja kelle puhul korduvkuritegevuse oht on vähenenud. Valimisse jõudsid ka vanglast vabanenud, kes olid vabaduses olnud vähem kui pool aastat.

Lisaks intervjuu kavas välja toodud küsimustele küsiti ka vastajate vanust ja haridustaset ning seda, millisest vanglast viimati vabaneti. Noorte vanglast vabanenute tõenäosus vanglasse uuesti sattuda on suurem kui vanemaealistel vanglast vabanenutel (Ahven *et al.*, 2018, lk 26) ning mida madalam on haridustase, seda tõenäolisemalt pannakse toime uus kuritegu peale vanglast vabanemist (Nally, Lockwood, Ho, & Knutson, 2016, lk 30). Viimast vanglakogemust küsiti eesmärgiga tuua välja vanglate erinevusi. Lisas 3 on välja toodud vastajate andmed, eristamiseks on kasutatud vastajate koode.

Intervjuud toimusid 2020. aastal 11.–16. aprillil. Intervjuud nii vangla ametnike, kui ka vanglast vabanenutega, olid algselt planeeritud kohtumiste teel, kuid seoses riigi poolt kehtestatud eriolukorra järgi (Eriolukorra väljakuulutamine..., 2020) soovitati kodust mitte lahkuda ja kontakte vältida. Vanglast vabanenutega õnnestus seitsmest kahega teha intervjuud kohtumise teel, ülejäänutega toimusid intervjuud telefonikõnedena. Enne

vestluse algust paluti luba vestlus salvestada, hiljem trükkis autor vestlused käsitsi salvestise põhjal ümber. Keskmiselt kestsid intervjuud pool tundi. Eranditeks olid kaks intervjuud, mis kestsid kuni 15 minutit.

Uurimistulemusi analüüsiti kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodiga, sest uuringu tulemusena soovitakse teada saada vastajate hinnangut taasühiskonnastavatele tegevustele ja nende ettepanekuid tegevuste tõhustamiseks. Oluline oli, et säiliks vanglast vabanenute vaatenurk.

2.2. Intervjuud Tartu ja Tallinna vangla ametnikega

Antud peatükis on välja toodud Tartu ja Tallinna vangla ametnikega läbi viidud intervjuudest saadud tulemused. Tulemused on välja toodud teemaplokkide kaupa.

Taasühiskonnastavad tegevused vanglas ja nende tagasiside. Küsitletud vanglaametnike vastustest saab välja lugeda, et Tallinna ja Tartu vangla vahel väga suuri erinevusi taasühiskonnastavate tegevuste vahel ei ole. Mõlemas viiakse läbi vanglates ette nähtud sotsiaalprogramme, võimaldatakse hariduse omandamist, töötamist, riigikeele omandamist jne.

Kinnipeetavate eelistused tegevuste osas sõltuvad Tallinna vangla ametniku sõnul isikute oma motivatsioonist tegevustes osaleda. Eelistatakse neid tegevusi, mis lepiti kokku individuaalset täitmiskava koostades. Negatiivset tagasisidet ei ole tegevustele täheldatud, kuid tuleb ette, et tegevus ei vasta kinnipeetava ootusele või motivatsioon selles osaleda on väike. Tartu vangla ametnik on aga täheldanud, et eelistatakse lähedastega kokku saamise võimalusi ja tegevusi, kus saab teenida suuremat sissetulekut ning seeläbi ei soovita näiteks koristaja ametikohti, sest seal on sissetulek väike.

Vangla keskkonna mõju hindamisel läbiviidavatele tegevustele selgus intervjuudest, et suhted kinnipeetavatega on ametnike silmis ametlikud. Tahetakse hoida häid suhteid kinnipeetavatega, kuna head suhted võimaldavad paremat taasühiskonnastamist. Tallinna vangla ametnik lisas, et probleeme arutatakse ning taasühiskonnastamise üks osa on motivatsiooni loomine ja hoidmine ning jõustamine. Tartu vangla ametnik tõi välja, et suhted vangla töötajatega võivad mõjutada kinnipeetava motivatsiooni programmidest osa võtta.

Lisaks kinnipeetava motivatsioonile ja soovidele takistab nende osalemist erinevates tegevustes ka vanglapoolsed regulatsioonid ja ressursid. Näiteks ei saa kinnipeetav valida tegevusi riskihindamises selgunud põhjuriskide maandamiseks ning nendes osalemise tulemlikkus sõltub isiku enda motivatsioonist, võimest ja käitumisest. Vabatahtlikest tegevustest osa võtmine võib sõltuda vabade kohtade olemasolust. Tallinna vangla ametnik lisas ka, et kui on suurem vajadus mingi teenuse üle või mõne uue teenuse jaoks, siis püütakse sellele probleemile ka lahendus leida. Tegevuste läbiviimisel tuleb arvestada inimressurssidega, rahaliste vahenditega ja ruumiresurssidega.

Küsitledes respondentise arvamust puuduvate tegevuste ja olemasolevate täiustamise kohta selgus, et erinevad ressursid takistavad ka üleüldiselt erinevate taasühiskonnastavate tegevuste läbiviimist. Tallinna ametnik tõi välja, et puudus on inimestest, kes tegevusi läbi viiks ning samuti pole piisavalt oskuseid ja väljaõpet. Samuti tõi ta välja, et, tegevuste läbiviimist mõjutab ajaline ressurss ja kinnipeetavate motivatsioon. Kinnipeetavate motivatsiooni puuduse tõi välja ka Tartu vangla ametnik. Kinnipeetavad ei näe vajadust põhjuriske maandada, nad ei pruugi neid endale teadvustadagi ning seetõttu võivad nad üles näidata ka rahulolematust vangla poolt määratud tegevuste osas. Kui oleks piisavalt ressursse, jõuaks kinnipeetav motivatsiooni ja vajaduse korral vangistuse ajal realselt määratud tegevustes osaleda.

Samas ei näe Tartu vangla ametnik, et otseselt oleks vajadust ka mõnda muud tegevust, peale olemasolevate, pakkuda. Kuid vajaduse ilmnemisel tehtaks seda arvestades tegevuse vajalikkust ja ressurssidega antud tegevuse pakkumiseks. Tallinna vangla ametnik arvas, et vanglas võiks olla ka AA (anonüümsed alkohoolikud) tugirühm ning emade ja laste osakonnas õpetada vanemlike oskusi. Hetkel on Tallinna vangla uurinud koostöövõimalusi AA tugirühma osas, kuid takistuseks on jäänud vähene inimressurss. Vanemlike oskuste programmi leidmise ja rakendamisevõimaluste osas tegeleb hetkel Vanglate osakond.

Mõlema vangla ametnike vastustest saab välja lugeda, et taasühiskonnastavate tegevuste tõhusus oleneb osaleja motivatsioonist ja tahtest. Samuti toodi välja, et tegevuste läbiviimist mõjutab vangla erinevate ressursside nappus.

2.3. Intervjuud vanglast vabanenutega

2.3.1. Vanglast vabanemine ning suhted vanglatöötajatega

Intervjuusid alustati alati aruteluga selle üle, kuidas vanglast vabanenul on vabanemine kulgenud, mis valmistas raskuseid ja mis oli lihtsam. Esimesele küsimusele, kus paluti hinnata oma hakkama saamist viie palli süsteemis, saadi väga erinevaid vastuseid, mõnelt ei saanudki sellele vastust. Erinevus tuli sellest, kas inimene oli saanud koha majutusasutusse või mitte. Majutusasutuses olnud inimesed hindasid tavaliselt hakkama saamist kas ühega või viiega, kuigi idee oli neil sama. Viiega vastanu leidis, et ta saab nii vastata, sest majutusasutusest on piisavalt tuge hästi hakkama saamiseks. Ühega vastanu leidis, et selline oleks olnud tema võimekus vabaduses hakkama saada, kui ta poleks majutusasutusse saanud. Seetõttu ei saa esimese küsimuse numbrilistest hinnangutest teha järeldusi vabanenute hakkama saamise osas, samas töötas küsimus hästi arutelu käima saamiseks.

Intervjuude käigus selgus, et enamus intervjuueeritavaid ei oleks ilma kõrvalise abita oma elu järje peale saanud. Kõrvalise abi all mõeldi enamasti abi sõpradelt või lähedastelt, toodi välja ka majutusteenust vanglast vabanenutele ja ühel korral ka vangla sotsiaaltöötajat. Intervjuueeritav R5 ütles: „Ilma kõrval abita, ilma tugi abita, ma ei oleks kuhugi mujale tagasi jõudnud, kui vanglasse“, tema sõnul poleks ta ilma vangla sotsiaaltöötajata osanud otsida abi, et vanast elust lahti ütelda. Intervjuueeritav R1 tõi välja, et suur abi on headest sõpradest, kelle juures saaks peavarju ja kellelt saaks süüa, kuni oma elu uuesti käima saab. Üks respondent, kes on korduvalt oma elu jooksul vabanenud, selgitas, et tal on vabanemised läinud lihtsalt, sest tal on alati olnud võimalus minna oma ema juurde. Tema jaoks on raskusi tulnud ette tööle saamisega.

Tööle saamist tõid raskusena välja ka teised vastajad. Tööle saamise muudab R7 sõnul raskeks asjaolu, et läbi interneti saavad kõik tööandjad üles leida, kas isik on kinnipidamisasutuses olnud ning seetõttu on tema sõnul kõige lihtsam leida tööd tutvuste kaudu. Sama arvas ka vastaja R3, kes pole leidnud tööd selle tõttu, et ta on vanglast vabanenud. R1 tõi välja, et tema saigi oma elu järje peale siis kui peale esimest vabaduses teenitud palka ning lisas: „Kui sa saad igakuiselt palka siis sul polegi mõtet vargile minna. Mida sa lähed sinna vargile, sul raha on. Mul kaob see mõte ära, ma ei ole enam viieteist

aastane, et adrenaliini pärast poes vargil käiks.“ Intervjueeritav R2 leidis, et tegelikult on kõik inimese enda peas kinni, loeb see kui väga ja mida tahetakse, antud intervjueeritav vabanes avavanglast ning temal oli vabanedes olemas töö- ja elukoht ning tema jõudis vanglas olles läbida muutuse oma mõttemaailmas.

Intervjueeritava R6 jaoks ongi kõige raskem viia läbi muutust iseendas, tema jaoks on raske panna ennast käituma nii nagu oleks õige. Respondent R5 ütles, et kõik algab tahtest, mis peab iseenda seest tulema. Tema sõnul raskendavad elu korda saamist ka halvad harjumused ja sõprus ringkond. See, et kõige olulisem on resotsialiseerumisel oma tahe, toodi välja mitme vastaja poolt. Näiteks ütles R4: „Kõik iseloomomadused, kõik need käitumismaneerid, kõik asjad, mis tulevad, need tulevad aastatega vaata inimese sisse, neid sa ei võta mingi vanglaga ära“. Ta selgitas, et vanglas võib inimene mõelda, et välja saades hakkab ta normaalseks ning teeb edaspidi kõik õigesti, kuid kui ta juba välja saab siis see kõik ununeb ning kaob. Vanglas olles võib inimene mõelda omale valmis väga palju plaane, kuidas vabaduses elama hakata, kuid kui juba vabadusse jõutakse siis kaovad plaanid ära. Sarnaselt kommenteeris seda teemat ka R7: „Mõtled mingisugune kolm neli erinevat varianti läbi onju aga kui tuled vanglast välja, rakendub hoopis mingi kuues või viies variant“. Ta lisas, et temal pole vanglas olles ükski siht ega plaan peale vabanemist välja tulnud ning lõpuks laheneb kõik omamoodi.

Enamus vastajaid olid oma elu jooksul vanglast vabanenud korduvalt ning neil oli ka tekkinud hetki, kus vabanemisele eelneval päeval ei olnud neil ühtegi plaani, mida edasi teha. R5 tõi välja, et teadmatus tuleviku ees on kõige hullem asi, tal ei olnud enamus kordi õrna aimugi, kuhu peale vabanemist minna või mida teha. Intervjueeritava R1 sõnul tegi vabanemise olukorra hirmutavaks ka vangla töötajate jutt: „See jutt, mida nad vanglas räägivad, see on päris hirmutav, /.../, see psühholoogiliselt murrab juba inimesi, et noh ongi kõik nii raske ja sa ei saa hakkama, pole võimalik hakkama saadagi noh“. R1 hinnangul ongi just vangla töötajate suhtumine see, mida tuleks esiteks muuta, et vangla eesmärgipäraselt toimiks.

Ta tõi välja, et kuigi väga palju oleneb inimesest, siis pigem ei tahagi vangla töötajad aidata ning panustavavad selle peale, kui kiirelt kinnipeetav peale vabanemist tagasi vanglasse satub. Ka talle pakuti erinevaid aegu, kui kaua ta vabaduses on, talle jättis see mulje nagu vanglatöötajad ei tahakski, et ta vabaduses hakkama saaks. Samas ta lisas, et

võibolla Sisekaitseakadeemias õpetatakse ametnikke töötama nii nagu nad peaksid, kuid kui nad satuvad sellesse süsteemi reaalselt tööle, siis seal ees olev kollektiiv muudab neid. Ta lisas, et isegi, kui mõni neist tahabki reaalselt aidata kinnipeetavaid, siis seda lihtsalt ei lasta tal teha. Sarnaselt rääkis suhetest vanglatöötajatega ka vastaja R4, kes tõi välja, et töötajad on provotseerivad – „Kui ise oled ka selline närviline vaata, siis on nagu selline keeruline seal, parem neist mitte üldse välja teha, las nad olla seal. Nad ise nagu oma võimuga vaata mängivad hästi palju“. Respondent R7 on erinevates vanglates viibinud oma elu jooksu juba väga ammu ajast ning tema sõnul on vanglatöötajate suhtumine läinud iga aastaga järjest halvemaks. Varem oli tema arvates suhtumine inimlikum, kuid nüüd suhtutakse kinnipeetavatesse nagu mingitesse asjadesse.

Samas tõi R5 välja, et vanglatöötajate suhtumine liigub pigem paremuse poole. Tema on saanud viibida Soome vanglas, umbes aastal 2000 ning ta oskas võrrelda Soome ja Eesti vanglaid. „Seal suhtuti ikkagi sinusse kui inimesse, sul oli küll ära võetud vabadus aga inimlikkus oli sulle jäänud“, ütles R5 ning lisas, et tema hinnangul on see suhtumine tulnud nüüd ka Eestisse. Soomes tundis ta, et valvurid suhtusid temasse kui võrdväärsele ning ta võis julgelt oma muredega nende poole pöörduda. Tal oli kogemusi ka vanemate Eesti vanglatega, mida enam ei ole, ning ta leidis, et Eestis asi areneb. Soome ja Skandinaavia riikide sõbralikuma suhtumise tõi välja ka respondent R1, kelle arvates on seal asjad veidike teistmoodi ja inimesed aitavad seal rohkem, kui Eestis – „Inimesed ei saagi aru, et pikka aega on möödunud, nad ei saa aru sellest, selle jõu ja võimuga ei saavuta enam midagi.“

Mitmed vastajad tõi ka välja asjaolu, et kuigi nemad üritasid suhtuda töötajatesse viisakalt, siis kõigi töötajate puhul nad sama käitumist vastu ei saanud. Intervjueeritav R1 sõnul tundis ta nagu tahaksid töötajad talle pidevalt kätte maksta ning ta arvas, et selline käitumine võiks ära kaduda. Samas talle tundus nagu seda ei tahetaks kaotada ning ta ei kujuta ette, mida peaks tegema, et selline asi lõppeks. Ühe lahendusena tõi ta välja, et kõigepealt peaks muutuma vangla süsteemi koorekiht. Respondent R2 arvab, et kui suhtuda vanglatöötajatesse inimlikult, siis suhtuvad ka nemad kinnipeetavasse inimlikult. Tema arvates on vanglas töötajatega suheldes omad piirid ning neist üle ei liiguta. Kuigi mõnel tuli kohati ette lahkhelisid töötajatega, nentisid kõik vastajad, et suhted vanglatöötajatega olid valdavalt head ja/või viisakad.

2.3.2. Tagasiside vanglas läbitud tegevustele

Intervjuude käigus arutleti pikalt vanglas läbiviidavate tegevuste, eriti programmide, kasulikkuse üle. Selles osas oli palju erinevaid arvamusi. Ühes asjas olid kõik vastajad ühel nõul – programmides osaletakse selleks, et saada ennetähtaegselt välja. Samuti öeldi, et pigem võeti programmides osa lihtsalt vaba aja sisustamiseks, mitte konkreetse muutuse läbi viimiseks. Intervjueeritav R3 oli arvamusel, et programmid ei anna inimesele mitte midagi, ainus asi mille sealt saab, on paber, mis annab eelise varasemaks vabanemiseks. Sama tõi välja ka respondent R1: „Inimesed ütlevad, et need aitavad, jaah, need programmid aitavad, nad ütlevad sellepärast, et sellega võid sa ennetähtaegselt välja saada, et tegelt see programm ei saa sind realselt aidata“.

Ennetähtaegne vabanemine oli paljude jaoks selleks motivaatoriks, mis pani neid programmides osalema. Ülejäänud tõid selle välja, kui ühe põhjusena, miks üldse programmides osaleda. Sama tähtsaks peeti ka avavanglasse saamise võimalust ja vaba aja sisustamise võimalust. Näiteks kiitis R6 vanglas läbiviidavaid programme, kuigi ka tema käis neis peamiselt aja sisustamise pärast – „Käisin programmis, otsisin millega aega sisustada. Ikka oli kasu aga kuidas see on, küürakat parandab vaid haud“. Vastaja R4 leidis, et kui vanglas programmides osalemist tõsiselt ei võta ja niisama vanglas aega veedad, ei tekita see mingit muutust. Kui tema hakkas programmides osa võtma eesmärgiga tekitada endas muutus, siis tal oli seda pigem raske teha – „Kui sa oled selliste vendadega koos, kellel on nagu jumala naljakas vaata, siis on nagu suht keeruline aga ma ütlesin, ma nagu tegin seda enda pärast“.

R4 võrdles ka kahte programmi, Eluviisitreeningut ja „Jõud muutusele“. Esimene oli tema arvates liiga lühike, ta suutis juba hakata mõtlema muutustele ja sellele, kuidas ta hakkab väljas normaalselt käituma. Kuid kui ta esimesel korral vabanes siis ta sai aru, et kinnistuda ei jõudnud sellest programmist miski. „Jõud muutusele“ oli tema arvates parem, selles osales ta siis kui ta teist korda vanglasse sattus. See oli tema arvates järsem ning pani teda muutusele rohkem mõtlema. Vastaja R7 tõi välja, et paljud programmid oleksid efektiivsemad, kui neis saaks vabaduses läbi kriminaalhoolduse osaleda. Näiteks läbis tema kriminaalhoolduse all Sotsiaalsete oskuste treeningu. Ta tõi välja, et selliselt programmi läbides saab õpitud kohe praktiseerida ja see toimib nii paremini, kui vanglas

olles. Samadel põhjustel tõi ta välja ka eluviisitreeningu, milles ta osales vanglas olles, kuid leidis et kriminaalhoolduse all oleks see programm efektiivsem.

See, kui efektiivselt programm inimesele mõjub, tuleneb vastaja R2 arvates siiski iseendast – „Liiga kerge on visata lihtsalt käega, /.../, aga väga kerge on uuesti vanglasse sattuda, kui sa nendes programmides ei süvene, ei võta seda tõsiselt, oma elu muutmist, et siis on väga kerge“. Tema arvates peab olema kinnipeetaval omal suur tahtejõud ning programmidest osa võttes peab ta olema täielikult avatud ja siiras, et muutust oma elus läbi viia. Tema arvates on praegu pakutavad programmid piisavalt tõhusad ning kui neid tõsiselt võtta, siis nad aitavad kinnipeetava elu muutmisele ja uue mõtteviisi tekitamisele kaasa. Intervjueeritava R5 sõnul on samuti programmid kasulikud ning programmide negatiivse tagasiside taga võib olla näiteks individuaalne täitmiskava ja avavangla.

Paljud lähevad sinna selle pärast, et igapäevale tehakse vanglas individuaalne täitmiskava ja paljud lähevad selle pärast, et nad ennem isegi ei saa avavanglasse, kui nad pole ITK-d (isiklik täitmiskava, autori kommentaar) läbi teinud. Paljud lähevadki lihtsalt tänu sellele ja selle pärast suhtutaksegi neisse negatiivselt. (R5)

Vastaja R1 tõi välja mitmeid programmide kitsaskohti. Esiteks leidis ta, et programmid on liiga sarnased ja seetõttu ei ole neist väga kasu. Ta on paljudest programmidest osa võtnud mitmeid kordi ning ütles, et ta võiks neid ka ise juba läbi viia. Programmide sisud ja mõte on kõigil tema arvates ühesugune. Samuti on tal peas ka programmi läbi viiva sotsiaaltöötaja kõnemaneeerid ja kehakeel ning ta arvas: „Sotsiaaltöötaja, kes neid programme teeb, see inimene tegelt saab ju ise ka aru, et see asi ei toimi, ta lihtsalt teeb seda, sest see on tema töö vaata“. Teiseks tõi ta välja, et programmid on liiga vanad, need ei tööta enam ja neid tuleks uuendada. Tema sõnul on need programmid kunagi Skandinaavia riikidest sisse ostetud ning nüüd leierdatakse neid, kuigi nad on kusagil seitsmekümnendatel välja töötatud. Ta leiab, et kunagi võisid need programmid tõesti aidata, kuid nüüdseks on inimesed muutunud. Tema arvates tuleks need programmid ise välja töötada ning kiitis, et kui tuli väljastpoolt vanglat keegi rääkima, siis see oli midagi muud ja paremat.

Vastaja R5 oskas tuua välja ka erinevusi vaba aja veetmise võimaluste osas Soomega. Kuigi ta oli Soome vanglas umbes 2000 aasta paiku, leidis ta, et seal olid vaba aja

veetmise võimalused juba siis paremad, kui Eestis on praegu. Ta tõi välja, et vangid on väga energilised ning neil on vaja seda energiat kuidagi maandada. Soome vangla eelis oli selle koha pealt mitmekesine spordiga tegelemise võimalus. Seal võimaldati erinevaid sporditegemise võimalusi igapäevaselt ning need olid juba sel ajal paremal tasemel, kui Eestis praegu. Samas ta ütleb: „Ja meil hakkab ka see asi sinna poole loksuma, meil on sotsiaalis vene seda nii palju sisse jäänud vanglasüsteemis“. Viimati oli tal ka kogemust Tallinna vanglaga ning ta rõõmustas, et seal olid laudadele tekkinud erinevaid lauamänge, lauatennis ja koroon. Vaba aja veetmise võimaluste koha pealt kommenteeris R4, et kuigi vanglas on võimalus käia erinevates ringides, et tegeleda hobidega, siis tema seal ei käinud. Põhjuseks oli see, et kõiki neid asju, näiteks pilli mängimist, peab tegema oma käe peal ja kui seda teha ei oska, siis ise seda ära ei õpi. Tema sisustas oma vaba aega treenniga.

2.3.3. Soovitused taasühiskonnastavate tegevuste tõhustamiseks

Vanglast vabanenud tõi välja mõned võimalused, kuidas saaks muuta vabanemist lihtsamaks ning samas kiitsid ka mõnda juba olemasolevat lahendust. Vastaja R5 tõi välja, et kuigi tehakse juba erinevaid infotunde ja jagatakse infolehti selle kohta, kuhu peale vabanemist saaks pöörduda jne, siis hetkel jääb neist väheks. Ta leidis, et võiks rohkem olla infotunde, et mida peale vabanemist saaks teha, kuhu minna ja kuidas abi leida. Erinevad sellise sisulised tunnid aitaksid just neid, kes hakkavad vabanema, tema arvates jätkaks see ära nõ tundmatuse kohas vette hüppamise teadmatuse tõttu. Ka vastaja R7 leidis, et vanglas justkui jagatakse seda informatsiooni kuhu võiks minna peale vabanemist ja mida teha, kuid vabaduses jagatavast abist jääb tihti peale väheks või see rakendub väga aeglaselt.

Selleks, et kinnipeetavad oleks motiveeritud tegevustest osa võtma, soovitas vastaja R4 soodustada väliste suhete hoidmist vanglas olles ning premeerida kinnipeetavaid pikaajaliste kohtumiste ja perepäevadega.

No võibolla, kui on mingisugused sellised süsteemid, et sul antakse valida ütleme, seal on need mingid kokkusaamised ja siis on mingid pikaajalised, mingid perepäevad, et võibolla, kui neid nagu rohkem nagu sisse tuua, et kui oled nagu normaalne ja seal teed ühte, teist siis nagu saad lihtsamini nagu neid asju seal.

Tavaliselt need välised inimesed, kes sul on seal nagu mingi perekond või naine või sellised asjad, et need on nagu need, mis panevad seal su nagu rohkem nagu pingutama. (R4)

Heade suhete hoidmist lähedastega tõi välja ka respondent R1, kes vahepeal ei suhelnud oma lähedastega kümme aastat. Tema jaoks on nüüd väga ebamugav oma lähedastega suhelda ning tema arvates võiks vangla aidata vangistuse ajal erinevate perekonnasuhete taastamisele ja parendamisele rohkem kaasa, sest need on vabanemisjärgselt väga olulised. Positiivseks kogemuseks programmide osas tõi R7 välja ühe programmi, milles ta sai osaleda enne vabanemist Viru avavanglas, umbes aastal 2009. Tegemist oli vabanemiseelse programmiga, mille käigus käisid erinevad inimesed väljastpoolt vanglat rääkimas sellest, mis tööd nad teevad. Kuna tegu oli avavanglaga siis nad said ka käia nende töökohtadel nende tööd vaatamas. Tema sõnul oli see kogemus väga kasulik.

Avavangla plusse tõi ka teised vastajad välja. Intervjueeritav R4 tõi välja: „Avavangla nagu pole sulle ettenähtud, see on nagu boonus või motivaator vaata“. Ta tõi välja ka selle, et seal saaks omale raha teenida. Ka vastaja R2 tõi välja selle, et läbi avavangla saab tööl käia. Tema sai omale läbi avavangla töökohta – „Avavangla kaudu ma sain töökohta aga siis juhtus üks äpardus ja läksin kinnisesse tagasi ja siis ma sain ennetähtaegselt ma sain välja ja siis läksin samasse töökohta tagasi“. Üks peamist põhjust avavanglasse saamiseks oligi vastajate arvates töökoht ja sellest tulenevalt raha kogumine, et oleks lihtsam elu jätkata kui vabanetakse. Samuti toodi välja, et see on hea võimalus ühiskonda sulanduda. Respondent R5 ütles: „Juba see, et sa saad need pruunid riided seljast ära, sa saad oma tsiviil riided selga, juba see aitab. Eneseväarikus tõuseb niivõrd palju sellega. /.../ Mida rohkem sa saad resotsialiseeruda niimoodi, seda parem.“

Intervjueeritav R1 tõi välja et ka tema tahtis avavanglasse, et ta saaks raha teenida ja vabanedes korterit üürida. Kuid lisas veel, miks tema arvates on avavangla süsteem kasulik. Avavangla on justkui preemia kinnipeetavale, kuid seda annaks ära kasutada selleks, et realselt aidata kinnipeetava taasühiskonnastamisele kaasa. Intervjueeritav R7 arvas, et avavangla võtaks vähemaks seda šokki, mis tekib peale vabanemist. Ta tõi välja, et just pikaajalistele kinnipeetavatele oleks avavanglast palju lihtsam ühiskonda naasta. Ta lisas veel: „Sest avavanglas sul on ikkagi niimoodi, et sul on võimalus vabaduses tööl

käia, sul on võimalus ühesõnaga vabaduses juba sularaha eest poes käia ja noh sa ikkagi liigid ja sul ei ole juba neid ahistavaid trelle ja okastrate ümber“.

Lisaks sellele, mida tehakse kinnipeetavatega vanglas, toodi välja ka teenuse „Tugiteenus vanglast vabanenule“ kasulikkust. Enamasti kiideti seda teenust. Vastaja R6 hindas oma vabanemisjärgset hakkama saamist lausa viie punktiga ehk suurepäraseks just seetõttu, et selle teenuse läbi on antud talle kõik vahendid elu korda seadmiseks. Ta hakkaski seal oma elu muutma, tal oli selleks võimalus, sest tänu sellele teenusele on tal olemas töökoht, elukoht, ta saab süüa ja ennast pesta ning ka riided selga. Kuigi respondent R7 sõnul rakenduvad erinevad sotsiaaltoetused ja abid liiga aeglaselt, siis majutusteenust ta kiitis ning oli õnnelik, et neid järjest juurde tuleb. Ka tema arvates on majutusteenus hea võimalus uue elu alustamiseks. Ka respondent R5 leidis, et ilma selle teenuseta oleks ta hinnanud oma hakkama saamist vabanemise järgselt väga madalalt.

Vastaja R7 tõi ka välja, et kinnipeetavatele tuleks läheneda individuaalselt ning leida siis kõige parem viis tema abistamiseks: „Et just nimelt vaadata seda inimese minevikku, käekäiku, mis moodi tal on olnud, mis moodi tal on läinud ja kuidas tal on läinud ja siis läheneda individuaalselt igale inimesele. Ma arvan, et see oleks tõesti kõige parem variant“. Lisaks erinevale abile, millega saaksid teised inimesed kinnipeetava vanglast vabanemise järgset hakkama saamist hõlpsamaks muuta, leidsid siiski enamus vastajad, et kõik algab inimesest endast. Mõned intervjuueeritavad mäletasid isegi seda hetke, kui nende mõtlemine muutus või meenutasid seda, mis neid motiveeris ennast muutma.

Ma ükskord seisin koridori peal, hommikul tõusin üles nagu tavaliselt, seisin koridori peal ja kuulasin, mis inimesed räägivad. Ja kuulasin ja vaatasin, et nad räägivad ikka päris lolli juttu seal, koridori peal, suust välja. Ja eelmine õhtu oli nagu päris tarka juttu aga järgmine hommik oli lihtsalt loll jutt seal. Siis ma nagu mõtlesin, et midagi on valesti, et ma otsustasin tegelikult juba siis ära, et ma juba hakkasin elama seal vanglas. (R1)

Respondent R2 kommenteeris motivatsiooni leidmist järgmiselt: „Oleneb inimesest kõik, inimesed ei ole ühtemoodi, et see on väga palju inimese enda peas kinni ja väga palju noh selles tahtes. Et minul oli näiteks vabadus ja minu tütar.“ Ka respondent R4 jaoks oli motivaatoriks tema lähedased – „Need peavad olema mingid välised asjad, näiteks nagu

mul on naine“. Mõned vastajad tõid välja, et need on justkui mingid „klõpsud“ inimese enda sees, peale mida nad leiavad selle motivatsiooni liikuda selles suunas, kuhu nad päriselt jõuda tahavad.

2.4. Arutelu ja järeldused

Vastajad, kes mainisid ka läbitud mõttemaailma muutust, suutsid programmide kasumlikkust kritiseerida realistlikumalt. See tähendab, et nad oskasid tuua välja nii kitsaskohti kui ka probleemseid punkte. Vastajate vanus, haridustase, vanglas viibitud aeg ja viimasest vabanemisest möödunud aeg ei toonud antud uuringus välja vastajate vastustes sarnasusi ega erinevusi ning nende kriteeriumite põhjal ei ole muid järeldusi tehtud. Kõige enam toodi välja, et programmid on liiga aegunud, liiga lühiajalised või neid saaks teostada pigem kriminaalhoolduses, kus nende kasumlikkus oleks parem. Seega tuleb vanglas programmide väljatöötamisel ja läbiviimisel rohkem kaasata kinnipeetavaid kui inimesi, kellele programmid on ka suunatud. Taani vanglates oodatakse vangidelt, et nad osalevad oma vanglas veedetava aja planeerimisel ning neid kaasatakse erinevate otsuste tegemisse (Ministry of Justice Department of Prisons and Probation, 1994, lk 16–22). Hetkel tundub, et kinnipeetavate vajadused ja vangla poolt pakutav ei ole alati vastavuses. Samuti võivad tegevused olla järjepidavamad ja pikaajalisemad. Intervjuudest vanglast vabanenutega võib välja tuua, et üheks põhjuseks, miks tegevusel pole soovivat tulemust, on tegevuse lühiajalisus ja vähene seotus osalejate praktiliste kogemustega.

Samadest intervjuudest selgus ka see, et vanglas läbiviidavate tegevuste efektiivsust resotsialiseerimisel mõjutab suuresti ka nende individuaalsus. Nii vangla töötajate kui vanglast vabanenute hinnangul on tulemuslikumad individuaalsed nõustamised ja tegevused, kus kinnipeetavatel on teatav vabadus ise otsustada või kaasa rääkida. Individuaalne nõustamine on kõige tõhusam sekkumisviis, kuid see nõuab liiga palju ressursse ja seetõttu kasutatakse alternatiivina erinevaid programme (Savitš *et al.*, 2016, lk 9). Vanglas läbiviidavate programmide ja tegevuste kahjuks räägib asjaolu, et nende läbi viimisel lähtutakse väga kindlast reeglistikust ja osaleja individuaalsust ei arvestata. Palju sõltub läbiviija professionaalsusest ja soovist panustada. Vanglast väljastpoolt algatatud tegevused ja vabatahtlike abi on avatum ja paindlikum ning seetõttu ka selle

kasutegur suurem. Väljastpoolt tulnud algatused tulenevad läbiviija soovist aidata ning neid ei tehta pelgalt töö pärast. Paljud kinnipeetavad läbivad programme mitmel korral ning programmide kasutegur oleks suurem, kui tegevused ja vaatenurgad pisut muutuvad ja arvestavad rohkem seal osalejate eripärasid. Rohkem otsida ka koostööpartnereid väljastpoolt, kelle poolt pakutavad tegevused kajastaksid ja tutvustaksid elu väljaspool vanglamüüre.

Kõige olulisemaks vanglas läbiviidavate tegevuste efektiivsuse mõjutajaks peeti eranditult vanglaametnike suhtumist oma töösse ja kinnipeetavatesse. Kinnipeetavat aitab taasühiskonnastamisel kaasa see, kui ta saab ennast vanglas tunda turvaliselt ning tal tekib ametnike ja õigussüsteemi vastu usaldus (Turu-uuringute AS, 2018, lk 8–9). Vangla ei tohiks alandada kinnipeetava eneseväärikust, pigem vastupidi, aitama inimesel leida enesest ressursid ja jõud alustamiseks peale vabanemist seaduskuulekat elu. Läbi tegevuste suurendatakse oskusi ning antakse teadmisi vabaduses hakkama saamiseks, kuid samavõrd oluline on ka kinnipeetavate vaimse tervise ja motivatsiooni eest hoolitsemine. Vanglaametnike suhtumine peab vangile mõjuma toetavalt ja innustavalt (Tüllinen, 2016, lk 6). Vanglast vabanenute intervjuu vastustest kajastus ka asjaolu, et vanglal on justkui oma „märgid“, mis sildistavad ja mille läbi kinnipeetavad tunnetavad oma rolli ühiskonnas. Avavangla ühe positiivse küljena toodi välja, et riietus ja keskkond on sarnane pigem elule vabaduses, kui vanglas, ja läbi selle suureneb kinnipeetava eneseväärikus ning motivatsioon. Norra vanglates üritatakse elu vanglas teha kinnipeetava jaoks võimalikult sarnaseks eluga väljaspool vanglat, samuti pööratakse seal suurt tähelepanu kinnipeetavate ja vanglaametnike vahelisele suhtlusele ja soodustatakse igati usalduslike ning toetavate suhete tekkimist (Berger, 2016, lk 9–10, 30). Vanglast vabanenutega läbiviidud intervjuud kinnitasid sellise lähenemise kasulikkust.

Avavangla tundub olevat hetkel kõige enam positiivset mõju avaldav tegevus. Lisaks eneseväärikuse taastamisele läbi toetava keskkonna, räägib avavangla kasuks ka asjaolu, et seal on võimalik teenida endale algkapital uue elu alustamiseks ning võimalus leida töökoht. Teadmatus vanglast vabanemise järgse elukorralduse osas paneb inimese juba vanglas stressirohkesse olukorda (Woodall *et al.*, 2013, lk 195). Avavanglas viibides saavad kinnipeetavad liikuda ka väljaspool vanglat saades nii ka mingi ettekujutuse elust, mis neid peale vabanemist ootab ning on seetõttu võimelised tegema realistlikumaid

plaane. Samavõrd oluline on ka tööharjumuse taastamine ja tööoskuste arendamine, mille tulemusena suurendatakse oma võimalusi avatud tööturul konkureerimiseks. Tööl käimine võtab vabanenu ajast suurema osa ning tänu töö tegemisele veedab vabanenu enamuse oma ajast õiguskuulekalt (Tripodi *et al.*, 2010, lk 718–719). Nii nagu võib olla töökoha puudumine üheks suurimaks teguriks, mis viib kriminaalse elu juurde tagasi, on selleks ka elukoha puudumine. Elukoha olemasolu tagab inimeses kindlustunde ning ta saab keskenduda töö tegemisele ja õiguskuuleka elu alustamisele (Solodov, 2016, lk 25). Tänu avavanglale on võimalik leevendada neid kriminaalset käitumist soodustavaid tegureid. Avavangla võib võimalusena olla kättesaadav suuremale osale kinnipeetavatest ja kindlasti on see koht, kuhu tasub investeerida sooviga suurendada vangla rehabiliteerivat mõju.

Nii avavanglast kui kinnisest vanglast vabanedes võib ka kõige paremini motiveeritud vabanejal tekkida raskusi asjaajamistel ja motivatsiooni hoidmisel. Enne vabanemist võib olla eraldi vabanemiseelne programm ja pöörata rohkem tähelepanu vabanemiseelselt jagatavale infole. Tihti jääb oluline info kas edasi andmata või kinnipeetava poolt vastu võtmata kas siis inforohkuse tõttu või mingil muul põhjusel. Kuigi vanglas jagatakse infomaterjali, mis abistab vanglast vabanejat eluga väljaspool vanglat hakkama saamisel, siis vanglast vabanenute vastustest tuleb välja, et sellest jääb väheks. Nende sõnul aitaks veel põhjalikum infomaterjal, mida vabanemisel peab teadma, kindlasti peab suurt tähelepanu pöörama asutuste ja ametnike kontaktidele, kust saab abi küsida. Tähtsal kohal peab olema vabatahtlike organisatsioonide ning vanglast vabanenute abistamisega tegelevate keskuste kontaktid. Lisaks on abi rohkematest infotundidest või vabanemiseelsetest programmidest.

Oluliseks teguriks korduvkuritegudest hoidumisel on lähedaste või sõprade olemasolu ja toetus vanglast vabanemisel (Western *et al.*, 2015, lk 1540). Ka vabanenute ütlustest selgus, et ilma toeta oleks olnud väga raske hakkama saada. Välja toodi, et kokkusaamised lähedastega olid motiveerivad ja panid elu üle järele mõtlema. Vanglates võib kaaluda kinnipeetavate premeerimist kokkusaamistega, ning pöörata võimalikult palju tähelepanu peresidemete hoidmisele ja taastamisele. Taani vanglates lähtutakse normaliseerimise printsiibist ning sellele toetudes üritatakse vanglateskeskkond hoida võimalikult sarnasena eluga väljaspool ning suhtlus ja ühendus koduse keskkonnaga peab

säilima (Ministry of Justice Department of Prisons and Probation, 1994, lk 16–22). Perepäevad ja -üritused, vanemlike oskuste arendamine ja treeningud võivad olla tegevused, mis aitavad kinnipeetavatel oma perega hilisemalt usalduslikke suhteid hoida.

Vabanemisyärgse toimetuleku tundub defineerivat pere või sõprade toetus, töökoha olemasolu ja elukoha olemasolu. Kõik vastanud nägid positiivsena rehabiliteerivate keskuste olemasolu. Positiivse näitena toodi projekti „Tugiteenus vanglast vabanejatele“ raames avatud keskuseid ja pakutavat abi. Keskustes on tagatud elukoht ja abi asjaajamistel ning nende tegevust tasub kindlasti arendada.

Teooriale ja uurimistulemustele tuginedes saab teha järgmised ettepanekud:

- kaasata kinnipeetavaid vangla programmide välja töötamisel ja läbiviimisel,
- muuta vanglas läbiviidavad tegevused järjepidavamaks ja pikaajalisemaks,
- leida koostööpartnereid väljastpoolt vanglat programmide ja tegevuste läbiviimisel,
- muuta vangla keskkond võimalikult sarnaseks eluga väljaspool vanglat,
- muuta avavangla kättesaadavaks suuremale osale kinnipeetavatele,
- korraldada rohkem infotunde vabanemiseelsetele kinnipeetavatele ning koostada põhjalikumad infolehed vanglast vabanejatele,
- pöörata rohkem tähelepanu kinnipeetavate peresidemete taastamisele ja hoidmisele.

Kokkuvõtteks saab ütelda, et uurimisküsimused said omale vastused. Vanglast vabanemisel aitavad kõige rohkem tegevused ja programmid, mis on oma sisu ja järjepidevusega aidanud kinnipeetaval läbida iseeneses muutust. Kõige rohkem aitab avavanglast vabanemine, sest see loob juba vangistuse ajal paremad võimalused edukalt õiguskauulekat elu alustada. Mainimata ei saa ka jätta „Tugiteenus vanglast vabanenutele“ kasulikkust, kuigi see on mõeldud juba vanglast vabanenule, loob see samuti head võimalused vanglast vabanemise järgse elu alustamiseks. Taasühiskonnastavaid tegevusi saab muuta tõhusamaks, kui suhtuda igasse tegevusest osavõtjasse personaalselt, kaasajastades programme ning muutes neid järjepidavamaks ja pikaajalisemaks.

KOKKUVÕTE

Kurjategijate resotsialiseerimine on olnud läbi aegade üheks suurimaks ühiskonna ees seisvaks probleemiks. Karistamise kõrval on üks kindlmaid viise võidelda kuritegevusega, likvideerida või maandada põhjuseid mis on tinginud kuritegeliku käitumise. Kuritegeliku käitumise põhjuseid võib olla mitmeid alates inimese iseloomust ja kasvukeskkonnast ning lõpetades elu jooksul saadud kogemustega. Osaliselt on need tegurid mõjutatavad, osaliselt peab riskiteguritega aga leppima.

Vangla eesmärk ei ole ainult karistada, vaid ka kinnipeetavaid taasühiskonnastada. Taasühiskonnastamise eesmärgil on vanglas ellu kutsutud ja viiakse läbi palju erinevaid tegevusi. Eesti vanglates alustatakse tööd kinnipeetavatega peale vangistuse algust. Sarnaselt Suurbritannias levinud praktikale, viiakse esmalt läbi põhjalik riskihindamine, mille tulemusel selekteeritakse välja olulised riskitegurid kinnipeetava elus ja planeeritakse vangistuse aegsed tegevused nende põhjuste maandamiseks.

Põhjamaade vanglate eripäraks on kinnipeetavate võimalikult humaanne ja individuaalne kohtlemine. Selles suunas liiguvad ka Eesti vanglad. Uuringu tulemusena selgus, et Eesti on kiiresti liikunud humansema ja taasühiskonnastava vanglasüsteemi suunas. Kuigi palju on muutunud, on veel jätkuvalt ka kitsaskohti.

Eelkõige tasub pöörata tähelepanu vanglateskkonna muutmisele kodusemaks ja toetavamaks. Uuringus selgus, et siinkohal võivad aidata asjad, mis kohe olulised ei tundugi. Näiteks nagu lauamängud laudade peal, vangivalvuri öeldud sõnad või vangla riiete vahetamise võimalus. Läbiviidavad tegevused peavad olema võimalikult individuaalsed ja kaasaegsed, oluline on tegevuste pikaajalisus ja järjepidevus. Sotsiaalprogrammid tuleb korraldada nii, et tekitavad kinnipeetavas huvi ning tähelepanu peaks pöörama ka sellele, et programmis õpitu kinnistuks. Huviringides peab olema rohkem juhendamist, nii on kinnipeetaval rohkem võimalusi omale uusi hobiseid õppida

ning mida rohkem on sportimisvõimalusi, seda rohkem saab kinnipeetav oma pingeid maandada teistele tüli tekitamata.

Suurendama peab avavangla ja töötamise võimalusi. Avavangla suurendab kinnipeetava eneseväärikust ning toob enne vabanemist kindlustunnet elus hakkama saamiseks. Läbi avavangla saab kinnipeetav luua omale stardikapitali uue elu alustamisel. Lisaks töötab avavangla justkui vaheetapina ühiskonda tagasi minemisel ning omab suurt tähendust resotsialiseerumise efektiivsusel. Pöörama peab tähelepanu ka kinnipeetavate peresidemete hoidmisele ning taastamisele. Head peresidemed annavad motivatsiooni vanglas olles pingutada enese muutmise suunas ning on toetavad õiguskuuleka elu alustamisel vanglast vabanedes.

Tegevuste efektiivsust mõjutab enim kinnipeetava valmisolek tegevustes osaleda ning motivatsioon muutuda. Nende eelduste olemasolu on uuringus osalejate hinnangul võtmetähtsusega. Motivatsioon muutuda tuleb inimese enda seest ning kunagi ei või teada, mis on see väline faktor, mis inimese sisemist motivatsiooni muutusele algatab. Programme ja tegevusi saab aga kõige efektiivsemalt tööle panna siis, kui muutus on toimumas või toimunud, seeläbi peab olema võimalus programme ja tegevusi kasutada kohe, kui selleks vajadus on tekkinud.

Suurim takistus tegevuste tõhustamisel on olnud vähene ressurss. Vajaka on nii materiaalistest, ajalistest kui ka inimressursist. Samas nähakse juba mingisuguseid probleemseid kohti ning neile otsitakse lahendust. Kuigi enamuste küsitletud vanglast vabanenute hinnangul on probleeme veel palju, siis nähakse, et Eesti vanglasüsteem liigub paremuse suunas.

VIIDATUD ALLIKAD

Ahven, A., Roots, A., & Sööt, M.-L. (2018). Retsidiivsus Eestis 2017.

Kriminaalpoliitika uuringud, 27. Loetud aadressil

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuseestis_2017.pdf

Ahven, A. (2019). Vanglast vabanenute retsidiivsus Eestis ja Soomes.

Kriminaalpoliitika analüüs, 1. Loetud aadressil

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vanglast_vabanenute_retsidiivsus_eestis_ja_soomes.pdf

Alm, S., & Roxell, L. (2019). Your Own Personal Jesus? Doctrinal Beliefs Versus Personal Spirituality Among Inmates Involved in the Monastery Route in Swedish Prisons. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 58(1), 192–209.

<https://doi.org/10.1111/jssr.12579>

Berger, R. (2016). *Kriminalomsorgen: A Look at the World's Most Humane Prison System in Norway*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2883512>

Binswanger, I. A., Nowels, C., Corsi, K. F., Long, J., Booth, R. E., Kutner, J., & Steiner, J. F. (2011). From the prison door right to the sidewalk, everything went downhill, A qualitative study of the health experiences of recently released inmates.

International Journal of Law and Psychiatry 34(4), 249–255.

<https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2011.07.002>

Danish Prison and Probation Service. (2012). *The Danish Prison and Probation Service – in brief*. Retrieved from http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/inbrief_updateddec.2012.pdf

Eelmaa, S. (2018, 6. august). Eesti kasvatab oma vangidest veel suuremad kurjategijad.

ERR. Loetud aadressil <https://www.err.ee/851839/sim-ne-eelmaa-eesti-kasvatab-oma-vangidest-veel-suuremad-kurjategijad>

- Eriolukorra väljakuulutamise Eesti Vabariigi haldusterritooriumil. (2020). *Riigi Teataja III*, 13.03.2020, 1; *Riigi Teataja III*, 24.04.2020, 7. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/324042020007>
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Kikas, L., Kulo, K., Lilleleht, A., Meho, K., Oja, M., Pae, A., ... Tükk, M. (2015). *Vanglateenistuse aastaraamat*. Loetud aadressil https://issuu.com/vanglateenistus/docs/vanglaameti_aastaraamat_veeb
- Kimmel, J. (2007). *Vägivald vanglas Viljandi Vangla näitel*. (Lõputöö). Loetud aadressil <https://digiriiul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1817/2007%20Jaaak%20Kimmel.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kindgren, J., & Littmann, L. (2015). *Work, education and treatment in Swedish prisons. A study on occupational activities for inmates*. (Summary of report No. 2015:20). Retrieved from https://www.bra.se/download/18.31d7ffa1504bbffea065d06/1448970661178/2015_20_Work,%20training%20and%20treatment%20in%20Swedish%20Oprison_r.pdf
- Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. (2008). *Riigi Teataja Lisa*, 43, 586; *Riigi Teataja I*, 24.07.2019, 6. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/124072019006?leiaKehtiv>
- Kraas, K. (2016). Mitmedimensiooniline pereteraapia õigusrikkumisi toime pannud lastele ja noortele. *Sotsiaaltöö*, 3, 32–35.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.
- Lappi-Seppälä, T. (2009). Imprisonment and penal policy in Finland. *Scandinavian Studies in Law*, 54(2), 333–380.
- Ministry of Justice. (2014). *Transforming Rehabilitation: a summary of evidence on reducing reoffending (second edition)*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/305319/transforming-rehabilitation-evidence-summary-2nd-edition.pdf
- Ministry of Justice Department of Prisons and Probation. (1994). *A Programme of Principles for Prison and Probation Work in Denmark*. Retrieved from <http://www.pensamientopenal.com.ar/system/files/2014/12/legislacion39978.pdf>

- Moore, R., & Howard, P. (2015). Compendium conclusions. In R. Moore (Ed.), *A compendium of research and analysis on the Offender Assessment System (OASys) 2009–2013* (pp. 290–295). Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/449357/research-analysis-offender-assessment-system.pdf
- Nally, J. M., Lockwood, S., Ho, T., & Knutson, K. (2014). Post-Release Recidivism and Employment among Different Types of Released Offenders: A 5-Year follow-up Study in the United States. *International Journal of Criminal Justice Sciences*, 9(1), 16–34.
- Ojassalu, M. (2010). *Vahistatute hõivetegevuse korraldus Tallinna vangla näitel*. (Lõputöö). Loetud aadressil https://digiriil.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1214/2010_Ojassalu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Paap, L. (2016). Seksuaalkurjategijate kohtlemine karistuse ajal. *Sotsiaaltöö*, 3, 11–16.
- Prison Service Order. (2005). *Offender assessment and sentence management – OASys*. Retrieved from http://nomsintranet.org.uk/roh/official-documents/PSO_2205_offender_assessment_and_sentence_management.pdf
- Regulations relating to the Execution of Sentences. (2002). REG-2002-02-22-183; REG-2015-10-30-1235. Retrieved from <http://kriminalomsorgen.custompublish.com/getfile.php/4187062.823.qzaqtkststjnqa/Regulations+relating+to+the+Execution+of+Sentences+-+translated+June+2018.pdf>
- Rohtmaa, R. (2009). *Viha mõõtmise Eesti vanglate näitel*. (Lõputöö). Loetud aadressil <https://digiriil.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1396/2009%20Rohtmaa.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Salla, J. (2016). MDFT rakendamine vanglas nõuab erilisi oskusi. *Sotsiaaltöö*, 3, 36–37.
- Savitš, K., Luts, Ü., & Vaks, A. (2016). Töö vangi ja kriminaalhooldusega. *Sotsiaaltöö*, 3, 8–11.
- Shinkfield, A. J., & Graffam, J. (2009). Community Reintegration of Ex-Prisoners. Type and Degree of Change in Variables Influencing Successful Reintegration. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(1), 29–42. <https://doi.org/10.1177/0306624X07309757>

- Solodov, S. (2016). Tugiisik, majutusteenus ja nõustamine aitavad endistel vangidel kuritegevusest irduda. *Sotsiaaltöö*, 3, 25–27.
- Sööt, M.-L. (2019). *Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Seletuskiri*. Loetud aadressil [https://www.advokatuur.ee/uploads/files/Seletuskiri\(1\).pdf](https://www.advokatuur.ee/uploads/files/Seletuskiri(1).pdf)
- Žigun, J. (2010). *Raskete tervisekahjustuste tekitamine vanglateenistujatele kinnipeetavate poolt taasiseseisvunud Eesti Vabariigi vanglates*. (Lõputöö). Loetud aadressil https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1216/2010_%20igun.pdf?sequence=1
- Tamm, G., Talu, A., Markina, A., Villenthal, A., Espenberg, S., Tourunen, J., & Varblane, U. (2016). *Narkosõltlastest õigusrikkujate sõltuvusravi ja rehabilitatsioon Eestis*. Loetud aadressil https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/narkosoltlastest_oigusrikkujad_l6pparuanne.pdf
- Tammiste, B. (2016). Seksuaalkurjategijate kompleksravi analüüs. *Kriminaalpoliitika analüüs*, 3. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/seksuaalkurjategijate_kompleksravi_analuus_2016.pdf
- Tammiste, B., Salla, J., Tüllinen, K., & Kruusmaa, K.-C. (2016). Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs. *Kriminaalpoliitika analüüs*, 9. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohtlikud_kalduvuskurjategijad_2016-1_0.pdf
- Tartu Ülikool. (2014). *Perevägivalla kuriteos süüdimõistetutele suunatud sekkumisprogrammid Eestis*. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/rake_2013_eesti_rehabilitatsiooniprogrammide_analuus.pdf
- Tohver, M. (2009). *Vanglate sotsiaalprogrammide mõjust kinnipeetavate resotsialiseerimisprotsessis Viru Vangla eluviisitreeningu näitel*. (Lõputöö). Loetud aadressil https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1489/2009_%20Tohver.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tripodi, S. J., Kim, J. S., & Bender, K. (2010). Is employment associated with reduced recidivism? The complex relationship between employment and crime. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(5), 706–720. <https://doi.org/10.1177%2F0306624X09342980>

- Tšernošov, V. (2009). *Kriminaalhooldus kui sekkumisvõimalus joobeseisundis mootorsõidukit juhtinud isikute suhtes*. (Lõputöö). Loetud aadressil <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/1406/2009%20T%20ern%C3%B5%20ov.pdf?sequence=1>
- Turu-uuringute AS. (2018). *Vanglate sisekliima uuring. Kinnipeetavate küsitlusuuring Tallinna, Tartu ja Viru vanglates*. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vanglate_sisekliima_uuring_sugis_2018.pdf
- Täitmisplaan. (2008). *Riigi Teataja Lisa*, 29, 424; *Riigi Teataja I*, 03.01.2020, 18. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/12946359?leiaKehtiv>
- Tüllinen, K. (2016). Deinstitutionaliseerimine ja normaalsusprintsipi karistuse täideviimise praktikas. *Sotsiaaltöö*, 3, 3–7.
- Vangistusseadus. (2000). *Riigi Teataja I*, 58, 376; *Riigi Teataja I*, 20.12.2019, 9. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/120122019009?leiaKehtiv>
- Western, B., Braga, A. A., Davis, J., & Sirois, C. (2015). Stress and hardship after prison. *American Journal of Sociology*, 120(5), 1512–1547. <https://doi.org/10.1086/681301>
- Woodall, J., Dixey, R., & South, J. (2013). Prisoners' perspectives on the transition from the prison to the community: implications for settings-based health promotion. *Critical Public Health*, 23(2), 188–200. <https://doi.org/10.1080/09581596.2012.732219>
- What Works Network. (2018). *The What Works Network: five years on*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/677478/6.4154_What_works_report_Final.pdf

Lisa 1. Vangla ametnike intervjuu kava

1. Milliseid taasühiskonnastavaid tegevusi viiakse läbi x vanglas?
2. Milliseid tegevusi kinnipeetavad eelistavad ja miks?
3. Millised tegevused on kinnipeetavate poolt negatiivse tagasisidega ja miks?
4. Kuidas vangla keskkond mõjutab tegevuste valikut ja läbiviimise võimalusi?
5. Millised on personali ja kinnipeetavate suhted ja kuidas need mõjutavad vangide taasühiskonnastamist?
6. Mis veel võib mõjutada taasühiskonnastavate tegevuste läbiviimist?
7. Milliseid taasühiskonnastavaid tegevusi võiks vanglas veel pakkuda?
8. Miks neid hetkel ei pakuta?

Lisa 2. Vanglast vabanenute intervjuu kava

1. Hinda 5 palli süsteemis, kuidas oled hakkama saanud peale vanglast vabanemist. Selle punkti all on mõeldud üleüldist hakkama saamist – kui lihtne on olnud leida töökohta, elukohta, kuidas on läinud igapäevaste asjaajamisega, kui lihtsalt on läinud kuritegelikust elust hoidumine jne. (5 – olen saanud hakkama suurepäraselt, 1 – ei ole hästi hakkama saanud)
2. Miks vastasite eelmises punktis sellise numbriga? Mis on tekitanud suuremaid raskuseid, milliste olukordadega on olnud lihtsam toime tulla?
3. Millised olid Teie suhted vangla töötajatega? Kuidas see mõjutas Teie vanglas viibitud aega?
4. Millistes tegevustes osalesid vanglas olles? Viha juhtimine, agressiivsuse asendamise treening, sotsiaalsete oskuste treening, pere- ja paarisuhte vägivalla vähendamise programm, liiklusohutusprogramm, eluviisitreening, EQUIP, MDFT, Uus suund, hariduse omandamine, keeleõpe, huvitegevus jne.
5. Milliseid tegevusi proovisid, kuid jätsid need pooleli? Miks?
6. Mis motiveerib vanglas olles erinevatest tegevustest osa võtma?
7. Milliseid tegevusi võiks vanglas veel pakkuda, et peale vabanemist oleks lihtsam uue eluga alustada?

Lisa 3. Küsitletud vanglast vabanenute andmed

Vastaja kood	Vanus, aastates	Haridustase	Aeg viimasest vabanemisest	Elu jooksul vanglas viibitud aeg, aastates	Millises vanglas viibis
R1	30	Keskharidus	1,5 a	12	Erinevad vanglad, viimati vabanes Tartu vanglast
R2	39	Põhiharidus	3 kuud	4,5	Tallinna vangla
R3	48	Keskharidus	1 a	2,5	Erinevates vanglates, viimati vabanes Tallinna vanglast
R4	29	Põhiharidus	4 kuud	3	Tartu vangla
R5	56	Keskharidus	1 a	20	Erinevates vanglates (sh Soomes), viimati vabanes Tallinna vanglast
R6	47	7 klassi	5 kuud	8	Tartu vangla
R7	39	10 klassi	1 kuu	12	Erinevates vanglates, viimati vabanes Tallinna vanglast

SUMMARY

ASSESSMENT OF RESOCIALIZATION ACTIVITIES IN PRISON ACCORDING TO PERSONS RELEASED FROM PRISON

Kaidi Vabrit

The main aim of prisons around the world is rehabilitation and reformation of a criminal. The reasons of criminal behaviour may be different. There are individual and also social problems what have influence to persons behaviour. The reoffending rate in Estonia is 40% after three years and it has been so for a while. There may be many different reasons of constant recidivism rate, one of them may be involved with quality of prison system and activities. It does not help when prison staff is not recognising prisoners as individuals and thinking from prisons as punishing not rehabilitating institutions. There have been many studies what say that relations between prisoners and staff must be more trustworthy and prisoners must be more involved in organizing prison life and environment. The problem in Estonian prisons nowadays is that none have not questioned prisoners opinion what must be changed in prisons.

The purpose of this study is to find out how the rehabilitation activities in Estonian prisons help ex-offenders to cope in freedom and make suggestions for improving activities. There were two questions set in this study:

- What kind of activities are helpful for ex-offenders in problem solving?
- How to improve the activities to make them more supportive?

To answer those questions, has been set following tasks:

- get an overview of rehabilitation activities in prisons, their goals and problems what make ex-offenders everyday life in freedom difficult;
- make a survey among prison released persons to find out what kind of rehabilitation activities have been helpful in coping with problems they face in freedom;

- analyse the results of survey and make suggestions for improving activities.

Theoretical part of this study consists of three chapters. The first one gives an overview of factors what influence resocialisation and support criminal behaviour. In second chapter is review of rehabilitation activities in prisons of Great Britain and Nordic countries. The third chapter focuses to activities what are taken place in Estonian prisons. In empirical part of this study the persons released from prison have been interviewed. It consists their opinion of rehabilitating influence of activities offered in prison and suggestions for improving activities, the analysis and conclusions. To analyse the answers the qualitative content analysis method was used.

All interviewed ex-offenders found that Estonian prisons have been moved towards human and rehabilitating institution. According to results the main factor what influence prisoner's behaviour and motivation to change is environment and relations in prison. It is important for prisoners to feel homely and supported. There are many little things what seem unimportant in first sight. Such as possibility to wear persons own clothes instead prison ones, supportive words from guard or board games on table. It is also important that activities are modern and as individual as possible. The social programs have to be consistent and long-termed. The possibility to take part in different hobbies with guidance and good gyms or sporting give prisoners something to do and they have less time to make trouble in prison.

Very good influence has open prison and opportunities to work. In open prison the prisoner's dignity increases and it gives a confidence to face everyday problems. In open prison it is possible for prisoners to make their own starting capital for rest of their life. The problem is that there are only few places in open prisons and lack of working places. Anyway, open prison and working places are worth of investments. Secondly is very motivating for prisoners to improve or restore relations with their family. It's important that prison is supportive and helps prisoner in relations with family.

All responders found that most important factor in rehabilitation is prisoners' readiness to participate in activities and inner motivation to change. Rehabilitation is most effective when the change in thinking has taken place or is happening. No-one knows what this outer factor is what calls out inner motivation or when this change takes place. So, it's

important that staff in prison and social workers do not lose hope that prisoner can change and that all rehabilitation activities are available for prisoners. The biggest problem to make activities more effective, is lack of resources. There is need for material, time and human resources.

In conclusion questions were answered. On release from prison are most helpful programs and activities what have supported prisoner in change with their content and constancy. Very helpful is releasing from open prison because open prison gives opportunity to live law abiding life already in prison. There is possible to make rehabilitation activities more effective by treating each prisoner individually, by modernizing programs and making them more consistent and long-termed.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kaidi Vabrit,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Vanglast vabanenute hinnang vanglates läbiviidavatele taasühiskonnastavatele tegevustele“, mille juhendaja on Monika Kumm ja kaasjuhendaja Merike Tartu, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kaidi Vabrit
18.05.2020